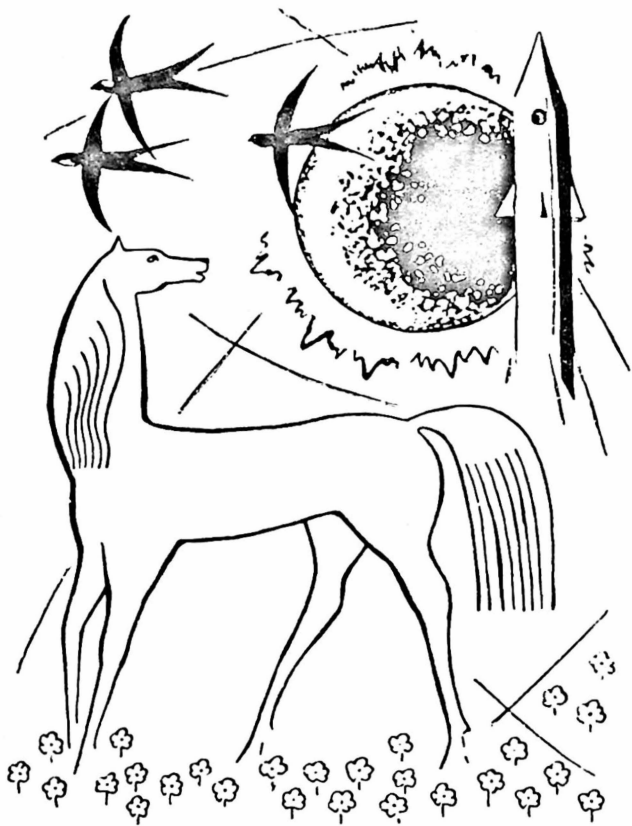

КОГТИН ДАВА

КОГТИН
СААХН
АПРЕЛЬ

КӨГЛТИН ДАВА

ЭМТИН СЭЭХН
АПРЕЛЬ

ШҮЛГҮД БОЛН ПОЭМС

ХАЛЬМГ ДЕГТР ҺАРҢАЧ, ЭЛСТ 1974

С (Калм.)2
К 886

©Калмыцкое книжное издательство, 1974

К $\frac{0743-79}{M 126(03)-74}$ 35-74

ШҮЛГҮД

Хавр... санхинь, цуг
 Хээртэ күмни медрлин
 Эклц болһна эки
 Эн кемлэ төрнэ.
 Ииртмжин сээхнэ авл
 Иөрэлтэ евэгч герлэрн
 Хол иргчин будыг
 Хораж, жилмүд һатц,
 Бээхд хуврэд угаг,
 Бэрэд нүднд үзүлнэ.
 Күндтэ медрл улм
 Күңклэн делгэд секж,
 Сананд эс орсиг
 Секэд жирһлд дөңнэ.
 Күмни наснд, бас,
 Күчр күндэс ээлго,
 Халуч хурдн ухана
 Хээһэд олсн тоотынь
 Хэлэж тоолад диглхлэ:
 Хаврин кемлэ харһна.

Байр эмгнд белглж
Балһсна дунд дүңгэсн
Күрл мөнгн бумбур
Күргн күүкн хойр,
Аав Ленинэ йөрэл
Авхар нааран ирнэ.
Алти цаһан седклэсн,
Альк насндан болвчн,
Уульх, дуулх кем
Ут наснднь учрвчн,
Дуту үлү үзгдж
Дулан, киитэр сольгдвчн.
Ханьцулсн дуран урвшго
Халун андһар тэвнэ.
Ирх жилмүдин сээг
Иткж хүрмүрн одна...
Онц-онциннь хөв
Олн жил хооранд
Мергн ухаһарн Ленин
Медрлэри үүдэснь лавлгдна.

Апрельн хөрн хойрт
 Аав Ленинэнь бумбур
 Мана үрдүд — пионермүд,
 Мандлгсн бамб цецгс
 Багмудар авч ирэд
 Байрлж кәлднь тәвнә.
 Багшиннь заавр күцәх
 Бат андһар тәвнә.
 Тагчгар хәврһәс бидн
 Таалж теднүр хәләнәвдн.
 Өңгрсн хол цагд
 Өргмжтә ним андһар,
 Бахтж, седклиннь гүүнәс,
 Бас өгсән саннавдн,
 Күнд болвчи, — түүгән
 Күцәсидән дотран ханнавдн.
 Эврәинь жирһлдән бидн
 Эс кесн хамгиг,
 Мана пионермүд кехинь
 Маһд уга иткнәвдн.

Алти хаврин кемлэ
Апрелин дунд цагла,—
Цаг хамтхасан делгж
Цецгэ кешэн үзүлвү,
Халяд торһа жиргж
Хаврт хансинь соңсву,
Садт духуцсн хойр
Сээхн иньг харву,—
Жирһлин көрц үүдэгч
Жиндмн эрднь мет,
Жилин дөрвн цагт
Жилвэн дарж далдлдг,
Һалвр нарни толяг
Һазрин шимлэ ниилүлж,
Эмтэ тоотын цуснд
Эм орулж гүүлгдг,
Делссн дурни герл
Делкэ дүүргж мандлна.
Дуута мана йиртмжиг
Дурн залсн болна.

Цецгэсин сээх нээхж,
Цевр аһар киилж,
У-хээһэн һарһж,
Ухаһан дуринь тэвж,
Хальмг теегэри йовхлам,—
Хөв дотрас урһаж,
Үүрмүд, таньлмуд, цугд,
Үни, хар уга,
Үүмсн зүркнэс алдрси
Үг нартд соңсхж:
«Дуртав танд!» — гих
Дурн төрж күрнэ.
Эврэн бийчи, гентки,
Эндр энд, теегтэн,
Медмжэн угаһар чеежд
Жирһлин тунси бугас
Мел цеврлгдси болж.
Жигтәһәр седкл гиигрнэ,
Дүмбр орчлң бийдчи
Дурта болж байрлулна.

Архулдтн! Зогстн! Та,
Апрелин нутгт одлта?
Эврәннь нүдэр, лавта,
Эндр үзснэ тускар
Зэңг тархаж би
Зарлгго бээж чадшгов!
Тенд нарн эндр
Теңгр деер, медгдхш,
Күүкән хэрд нарһжахм,
Көвүндән гер авчахм,
Аль медэрх насндан
Амргтаһан бийнь ханьцжахм,—
Цецнэр һазр кеерүлж,
Цеврлж эмтнэ седкл
Цецгэ мет сээхрүлж,
Эркин ормд — байрар
Эмтнэ толһа динрүлж,
Эвртэ хүрм кежэнэ!
Адһтн, бичэ дуттн,
Апрелин нутгур одтн!

Гентки мана уульиц
Герлтэ чирэтэ сээхлэс,
Альдас ирснь медгдлго,
Апрель сарла дүүргв.
Зөрлцэд, медмжэн угаһар,
Зервк негинь хэлэхлэ:
Үвлин дуусн көдлмштэн
Үзлцдг күүкн бээж.
Хэлэцм хавлсн күүкн
Хэврһшэн адһж һарв.
Таньдг намаг бас
Талданар үзсндэн башрдв.
Акад юммби гиж,
Алнтрж ардаснь хэлэв.
Тоолвр кеж санхинь —
Тээлврнь хавр болв.
Жиңисн инэдн, шууган,
Жирһлин көгжмэр күңкинэ,
Мацнан хурняс тинилһж,
Маңһдур ирхиг күлэлһнэ.

Налаж, көкрж, дольгарж,
Нар нинһэр угтж,
Нигтэр урһжах буудя
Нүднэ хужр таалж,
Кешэри хаврин бардм
Кесг сээхнэс үлж,
Негт күцсн күслм
Нанд бэргдн гижэхшн,
Бээдлэри седкл таалж,
Байрар чееж дүүргнэ.
Арһ-чидлэн нөөлго
Арднь орад бийчн,
Нарн, һазр, уснла
Насан негдүлж иньглэд,
Делкэн бээдл сольм
Делдсн ачта үүдэвр,
Күнд кемэсн давад
Күцхдэн ода өөрдэд,
Чидл немсн мет,
Чирэ хөвэр герлтнэ.

Секэтэ терэ hatцас
Серд гисн салькнла
Сенр цецгэсин үнр
Сергэж хора дүүргнэ.
Жирһлин сээнд бахтж
Жиргсн шовудын дун,
Таньлмудын мендллһн мет,
Таалж чикнд соңсгдна.
Өдрин эклц — каңкисн
Өрүни зекүн аһар,
Ки давхцуулж сергэсн
Книтн уснла хамдан,
Нөкд бийд болж,
Нөөрин үлдл көөнэ...
Ямр зэңгэр, өдр,
Ядсн седклим эндр,
Тосж, мини эмдрлд
Тооһан чи немнэч?
Толһанм экид ямр
Тодлвр чи барлнач?

Балһсан эндр төгэлж
Бас нег соньниг,
Хаврин нилчэр би
Харж эндр тодлв.
Талвасн чилгр чирэтэ,
Таньдг, таньдго улс,
Уульницд нанла мендлж,
Ухандан сэ келж,
Эврэннь хөвөсн хувацж,
Ээлтсн болж медгднэ.
Хулхаһар эдлсн байр
Хөв болдго, зуг,
Хувацхла, тер лавта
Хойр дам өсдгиг
Хавр келсмби? Күүнэ
Хүврлт медгдхш... Яһвчи,
Арви хойр сардан
Апрель седклд бээтхэ,
Хөвэн, түрүн харһсилань,
Хувацхар эмти хээтхэ.

Хаврин аһар күүнд
Хээртэ аршан гисн
Маһд уга үнниг
Мануртсн теегтэн һарад,
Дурндан йовж авад,
Дэкэд нег батлв.
Элст эргнд төгэлсн
Эргин ташуһар давшад,
Цаад бийднь бээх
Царнд муурлго күрэд,
Шаһаца болж көкрсн
Шалу нигт өвснд,
Экиннь өөр наадсн
Эңкр уһ хэлэж,
Эврәннь бичкндк насан
Энд үзсн болв.
Седкл, цогц талваж
Сергэд, арша киилж,
Нарнд, хаврт, теегт,
Насм баһрсн болв.

■

Удин хөөн эклж
Үүлн теңгр бүркв.
Харада назр элkdж
Халяд дораһур нисв.
Серд гисн салькн
Сеерин цааһас үлэв.
Агта чиигин үнр
Аһар дүүргж сергэв.
Оһтрһу цэклж күржцнэд
Орчлң йөрэсн болв.
Хаврин асхсн хур
Хаһрсн теңгрэс шаргв.
Сөөннь дуусн орж
Солң өрүһэр урһав. ■
Евэгч теңгрин нилчэр
Йиртмж уһагдсн болв.
Хурин хөөтк нарн
Хурц толярн мандлв.
Суулһсн модд, ноһан
Сунжахнь нүднд үзгдв.

Хама гиичлсэн келлго
Хаврар хэрж ирэд,
Ниднэк хуучн герэн
Нииһинь олж ясад,
Өдрин дуусн нисж
Өрвлһ өвс зөөж,
Үрдүдтэн девскр белдсн
Үкр хармуд шинжлнэв.
Оньдин цевр сээхн
Овринь бахтж һээхнэв.
«Үкр хар цөлдж
Үкэ бээсн бийнь,—
Бузр ус уулго
Булгин ус хээдмн.
Күн, тедү мет,
Күнд күчрнь харһвчн,
Бузрла ниилүлж нерэн
Буурулдго йоста» — гиж,
Үлгүрт орулсн өвгдин
Үг дотран саннав.

Күмни тодлврин зокал
Күцнэ гиснь берк...
Альмна модд хэлэж
Ацмудын эгцлж йовад,
Хээчэн атхж, генткн,
Хэлэцэн хурцлж зогсв.
Арвн наста, идр
Ацмудан сарсалһси модн,—
Һучн жил хооранд,
Һундлта, һашута цагла,
Һолднь күрсн шав
Һалзу хортнас авад,
Мини эм аврсн
Модн болж үзгдв.
Өмэрэн өкэж унсн
Өөрхн үүрм нүдндм,
Тодлврин гүүнэс босж
Торс гиж билрв.
Һашу дөрж, хээчэн
Һарасн алдж, түңшв.

Савһр өндр моддта
Садын өргн аллейяр,
Сүүдр дор тэвсн
Суудг ормта цолур
Хальмг эмгд ирж
Хэлэсн ачиран дурнднь
Наадтха гиж тэвэд
Нарнд бийснь ээврлнэ.
Хашаһас алдрж һарсн
Хаврин туһлмуд мет,
Дөңтэ, һунта бичкдүд
Дөгэд тогльж гүүлднэ,
«Көндэхми биш!» — гисн
Көгшн ээжнрэн соңсж,
Жигтэ сээхн цецгэс
Живлтж хэлэлдэд зогсна.
Иир сээхнэр дүрэрн
Ииртмжин бээдлтэ ниилнэ,
Хавр дотр хаврар
Хэлэц мини таална.

Чирэд байр урһадг
Чилгр сээхи өрүһэр
Чини бийинчи суулһси
Чинһин бавһр ацмудт,
Чингин үүрмг умшар
Чинхлэж цээһэд гилвксн
Чиндр цаһан цецгэсиг,
Хэлэж нүдн ханлго
Хээлж седкл байсна.
Цецгэн кеег һээхж
Цевр нэри сээхинь,
Ирх байран күлэж
Иткж түүнүр зүтксн,
Азрмг уга седклтэ
Арагни күүкнлэ дүнцүлнэв.
Өврмжтэ сээхи цецгэн
Өңгинь олж үүдэсн
Өгэнь йиртмж нанд
Күмнд үзгдэд уга
Күцкл зурач болна.

Ээвлсэн нарни толянд
Ээрж цецгр теңгрт
Толһа деерм дуулси
Торһа ю келжэхв?
Байрин тускар кенд
Бахтж дуулжадг болхв?
Эрэ үлэси салькнд
Эргдж хоорндан ю,
Нигт ноһан ода
Нииһэр күүнджэдг болхв?
Эс хувацси байр
Эднд байр бишви?
Аль эди нанд,
Ахдан гииһэд иткж,
Соньн жигтэ зэцг
Соңсххар зүткжэдг болхви?
Хээртэ йиртмжин сээнд
Хээлси мини седкл
Хар угаһар цугиг
Хавлси болж сангдна!

Нарна герлд гилвксн
Нимтр отхта нооста,
Сээхн орчлң үзснэс
Сар болсн хурһн,
Биилж дөгэд наадсн
Бичкхн күүкд мет,
Батрсн көлэн сөрж,
Байрлсн бээдл нарч,
Өтрлж, альвлсн дүртэ,
Өсрж өмэрэн һэрэдв.
Тедүхнд һарад зогсж,
Теегин аһар үнрчлж,
Хэрү эк. талагшан:
«Хэлэ!» — гиж хурдлв.
Кеерүлж һазр бүрксн
Ке, оln. зүсн,
Цеңкр, улан, оошк,
Цецгэснн негнь болж,
Тоорм цацад бүргүлж,
Тогльж хурһн гүүв.

Ай, апрель, болһа,
Айстан бичэ дөг!
Айта сарул асхар
Алг хойр нүдэн
Айстнь тэвэд, сөрж,
Альвлж бичэ шогл!
Дамшлтта мини келснэс
Дааврта медрл ав.
Чини судц дүүргж
Чиндр цацсн һал,
Наадксин судцд бас
Нег нарнас орсн,—
Гентки эврэн бийчи
Гейүрж гөндг болвзгоч!
Ай, апрель, болһа!..
Альхи дөсрэн байрар
Асси цецгэ бэрж,
Асхрулад һочкнж инэһэд
Апрель нанур хэлэв..
Ай, апрель... авр!

■

Герлтэ апрель сарла
Гермүдин үүдн секгднэ.
Ирхнь — ортн гиж
Ицж гиичир дуудна.

Байрин түлкүр күрсн
Баһчудын зүркн секгднэ.
Дуртань — иртн гиж
Дуудж күлэсэн угтна.

Альви апрель сар
Альчурарн сажад инэхлэ,—
Хэлэцэс хаац унад
Хээсэн цуһар олна.

Секэтэ гермүдин үүд
Сээхн үүрмүд темцнэ.
Дуудсн зүркни герл
Дурлсн иньгүд темцнэ.

Цаһан саната апрель
Цагин хөв түгэнэ.
Цевриг цеврлэ ханьцулж,
Цецгэ һартнь бэрүлнэ.

Сөөһин одд теңгрт
Сонр чикэн хурцлулж,
Генэртэ, зүрк авлсн,
Геглэсн хуурин айс
Хамдан нанла соңсж
Халучрхсн болж медгднэ.
Чивһснлэ наалдсн нумн
Чичрж, деегшэн авж,
Эвинь олж, арһтаһар,
Эврэн бийэсн далдлсн
Чини туск санаһим
Чеежэсм сөңглж үзүлнэ.
Алти седклтэ чамаһан
Алдад орквзгоч гиж,
Эцкр иньгин дууһар
Эңсж зүркндм хадгдна...
Одд биш, чи
Ода хамдан сууж
Хуур соңссн болхла,—
Хөв... кен медхв...

Асхрсн нарни алт
Апрель атхар цацна.
Бахтж теегин цецгэн
Баг цуглуулж байрлв.
Тингжэтл, мини нүднд,
Тег дүүргж урһдг
Буурл бүтнү өңгэрн
Буульмжин үгд ордго,
Зуг, цаг зуурт,
Зүсн өңгэрн бадрж,
Мандлад канкнж кеервчн
Малд идг болдго,
Цецгэс хагссн хөөн,—
Цөлдүлсн цунцг зунла,
Түрү-зүдүһэс ээлго
Теегин зовлң хувацж
Өөдлдг буурлда нанла,
Өңгтэ цецгэст жилвтж
Өөгүрнь оньһлго һарсндм
Өөллго, мендлсн болв.

Өцклдүрк нарн өндр
Өндр теңгрт мандлна.
Байрта шовуд бас
Бахтж олари жиргнэ.

Хавр хаврин кевэри
Хээртэ йиртмж герлтхнэ.
Уульнцд эмтнэ чирэ
Урдкарн чилгр талвана.

Орчлц урдкарн болвчи
Олнд тегш биш.
Нарн теңгрт мандлвчи
Нанд герлнь күрхш.

Өцклдүр мендлж чи
Өөдлж самолетар нислэч.
Һазрт үлдсн нандан
Һаслц ардан үлдэлэч.

Чини нилчэр хавр
Чидлтэ бээсмби, тегэд?
Нарн чини герлэр
Нанд мандлсн бээсмби?

Чини тускар санхинь
Чеежм уутърж бүтнэ.
Нөр хатасн ээмшг
Нүдим анюллго телнэ.

Минь ода, теңгрт,
Мини мандлсн одыг,
Халта зеткр цокад
Хамхлн гисн болна.

Тииклэнь, мини жирһл
Тиирчж, һазр деер
Унтрж, тамын харцһуд
Урсн гисн болна.

Сээхн иньгм, холас
Санаһим хавлж соңсич,
«Мендв» гисн үгэрн
Мини седкл төвкнүлич.

Бийинь магтсн шүлгэн
Би хаврт умшв.
Хөв белглх бүлэн
Ханлт хэрү күлэв.
Хэвршэн үсэн хайж
Хавр мусг инэв:
«Буульх дутм жөөлрж
Буру кесиг тэвдг,
Чидлтэ дарһд намаг
Чи тоолжадг болвзгоч?
Базрт намаг хулдхар
Бахтж кееһим зарлжанч?
'Муңхг магталд дуртаг
Медхшийч?» — гиж хавр,
Харм төрсн бээдлтэһэр
Хооран нанас һарв.
Удан келсинь тээлж,
Уха немсэн медж,
Хэлэцэри ардаснь үдшэж,
Ханлт хаврт өргв.

Цэвр тецгрин өцгтэ
Цегэхи торһи мет
Ценкр нимги живрэн
Эрэтрүлж чимглэд кеерүлсн,
Эврэн — цецгэ мет,
Эрвэкэ нисж ирэд
Нэрхи өвснэ залад
Нээхлж тогтнад суувв.
Шин хувцна кев
Шинжлтхэ гижэх мет,
Эвтәһэр живрэн өргж,
Эргж сээхэн үзүлв.
Магталын үг хээжэтлм:
«Манһдур өтнд хүврж
Чииһинчи хамтхас, эрвэкэ,
Чилэх! Билжл!»— гиж,
Торс орсн ухан
Тотхж, харим көндөхш,
Хорта болвчи сээхиг,
Хорах чидл олдхш.

Деерэс дор күртл
Дорд үзг халхлж,
Өргмжтэ Рерихин зург
Өлгчксс мет, орчлң
Оли зүсн өңгэр,
Оошк, улан, ноһанар,
Көкргсн ниилвр дахж
Көвэ татсн алтар
Нүд авм сээхэри,
Нүл угаһар авлна.
Болв, үүмж жиргсн
Богшурһас нанд ода
Эн өврмжтэ зург
Эндр эклх һалвин
Эндг уга йориг
Элгсж цервэд зэңглв.
Авлгч сээхнь зэрмдэн
Аюлын темдг болдгнь
Берк сээхи өрүни
Белглсн байр унтрав.

Тууль яһж төрдви?
Түүнэ эклцинь альдви?
Нүдэн аняд, теңгрэр
Нүүсн үүлдин дүр,
Күслининь утхла ирлцүлж,
Күлэсэн бээхд тоолж,
Хэрү зувкан өргж,
Хэлэж күслэн таньлчн.
Үүлд биш, теңгрт
Үзгдэд уга сээхн
Балһсн үүдсннь үзжәнч!
Бас цаараннь хэлэ!
Эн балһсна уульнцар
Эрвң баахи сээхлэ,
Дурта чамаһан санж,
Дуулад гейүрж йовна.
Амрг-иньгән угтж
Адһ! Зуг, урдаснь,
Үүдэж тууль иткдг
Үүзмжтэ эрдм дас!

Халажатлм, минн өмн
Түрүн болж жирһлдэн
Хамтхасан сексн цецгэ
Түңшсн болад одв.
Эмдрлин эки болсн
Эмтин бичкхи умш,
Цагин холд бийэн
Цаараннь бээлһхин төлэд,
Бүклэс хойр энгрхлэрн,
Бүтүһэр зовдг бээдлтэ.
Эмтэ-тоотнь хөөтд
Эмдрлэн залһхин төлэд,
Өвдкүрэс ээлго цагар
Өмэрэн зүткдг зокалта.
Урдк бээдлэсн, кемр,
Уралан ишкхэр седхлэ,—
Күмни жирһлд бас
Күнд харш учрна.
Түүг соңсад динилснь
Туурмж нартд олна.

Хотна нохас холд
Хоолан сөөлцкэртл хуцна.
Һулц-һулц гиж
Герлтж шамс шатна.
Кесг жилин хөөн
Кеерэгшэн эндр асхн
Тег кедж һарад
Теңгрин сээх һээхлэв.
Мини таньл бээдлтэ
Миңһн сувсрсн одд,
Эс күүндснэс мартгдсн
Эврэ келнэ үгмүдшн,
Нежэдэр ухана гүүнэс
Нерэн нанд келв.
Сергсн мет ода
Седкл сарулдж байсв.
Олн жилин туршарт
Орчлңгин аһу кедж,
Гедргэн эргж, шинхи
Герүрн орсн болв.

Нарта чилгр өдрэр,
Намшр аһарар, нааран
Зөг, зингж, холас
Зөөр хээж ирэд
Цецгэн цацг толһад
Цеб гиж суувв.
Шикр мет эмтэхн
Шиминь элкэн дүүртл,
Көлсидэн шилтж, ормасн
Көндрлго сорж уувв.
Өөрхнэс түүнэ урмд
Өкэж соньмсж хэлэв.
Живрэн өргэд аһарт
Жисэд өөдлснэинь хөөн,
Бичкхн толһаднь бээх
Бийднь болм дамшлт
Күцднь олзлсинь санж,
Күңкл йиртмжин зокалас
Давунь уга гиж,
Давтж бийдэн келв.

Алти нарни толянд
Альвлж наадси шовуд,
Хаврин сээнд авгдж
Хэлэж байрлж бээтлм,
Хол бишд, тедүхнд,
Халһна э соңсгдв.
Утан цоонгрж өөдлэд
Уудьврта уха орулв:
Бөкүн биш, нам,
Бөк, чадмг ухаһарн,
Эмдрлин умш зүүсн
Эмтин бичкхн белок
Үүдәһэд уга бидн,
Үлү сээнэр эндр,
Билгиннь хурцин нилчэр,
Бийсэн атомд салһнавди...
Апрель намаг, зуг,
Атомас хэрү күүнд
Хүврүлх арһ олхиг,
Хөвтә кеж, иткүлнә...

■

Үй-үйэри дамжад,
Хол өвкнрэс ирсн,
Хальмг күүнэ авъясв?
Үзж, ижлдж, эмдрлэс,
Шишлц онц мини
Шицгэсн авъяс болхв?
Зуг, теегүр нархлам
Зүркм байсж делснэ,
Үнинь келхлэ,— энд
Үрглжд бээсн болнав.
Уулла ниилсн седклм
Уужм, холур ниснэ.
Ухан, заавр угаһар
Урмдж эврэхэри жиснэ.
Зэрмдэн эврэн бийм
Зелинь олж чадхшв.
Кезэ би йиртмжин
Кеег үзж хансмб,
Һанцхн эврэннь наснданий,
Һазр үүдснэс авний?

■

Айта сээхн өдрэр
Апрель сарин чилгчэр,
Самолет күлэж «Внуковд»
Суух кем харһв.

Һурви час үрәсндән
Һундси угав, итктн.
Самолетас буусн улс
Соньмсад өврж хэлэв.

Санаторд сар давулад
Сочас ирсн эмтн,
Ханци уга киилгәри
Халунас алдрсан медүлнэ.

Хуучн мини таньл
Хол Норильскин гиичнр,
Дулан ноосн һоста
Девлтэ нааран орна.

Хавр, үвл, зуныг,
Хамднь нег цагла
Багтасн Төрскнәннь икиг
Байрлж нүдәри үзв.

Хаврин кацкнси үнр теегт
Хавлж авлгдад бишлһэл кенэв.
Күмнэ ухани холд нэрэр
Күрдг оли эрдм саннав.
Хэлэцэр дамжад түүнүр зүткж
Хаалһ олж секгдгнь бээнэ.
Сонр чикни жимэр ордг
Соньн сээхи хамгнь бээнэ.
Дэкэд чигн, санхинь, нег
Дааврта эрдм дутсн болна.
Йиртмж дүүргсн, зүсн болһнь
Йилһмжтэ онц эврэ дүртэ,
Гентки, зэрмдэн, соньн үнр,
Гейүр чсежд өскж босхна,
Өцгрсн, седклд өөрхнэ бээдл
Өмнчи негт бээхэр босна.
Үг, үзгдл угаһар, һанцхи
Үнрэс көлтэ байр үүдж,
Жигтэ сээхи үг, үзгдлэр,
Жирһл чамд белг өгнэ.
Цецгэ, цасн, утан, дэр,
Цевр теңгр, цуг бээх
Орчлңгин оли үнр цуглуулж
Онц-онцднь нер өгэд,
Нэри билгтэ күңклэр тедниг
Нээрүлж шин эрдм үүдэхлэ...
«Кацкнси үнрин концерт» — гисн,
Кен медхв, зарлһ умшхв...
Хаврин оли үнр теегт
Хавлж авлгдад бишлһэл кенэв...

Апрелин арви хойр...
«Алдр», «Түрүн», «Гагарин»,
«Туурлһн» гисн үгмүд
Туужин халхд үлдв.
Байр, ханлт, өргмж,
Бахтсн седкл хамгиг
Үгмүд бийдэн багтаж
Үнниг үзүлв... Болв...
Күмни туужд урд
Кесг дэкж бас
Талдан учрар келгдсн
Тоомсрта тер үгмүд,
Һазрин тачалас урд
Һазаран алдрж күн
Һарад уга учрас,
Давтгдж келгддг болвчи,
Дааврин ик ацанас
Даранднь, алькиннь чиги,
Уха даасн чинрнь
Ууддж, өрггдж, икдв.

■

Эрэсэ гисн нернэс
Эмдрж цагин холас,
Зун жилмүдин цааһас,
Зовлц, байр, диилврэс,
Туурсн, эс туурснь,
Туужин түрү хаалһд,
Жил болһна алхцинь
Жирһлиннь үнэр кегүлж,
Өдгэд күргсн саймуд,
Өмнм оларн босна.
Алькчн дээс диилдг
Алдр ик чидлтэ,
Ах-дүүдэн ээлтэ,
Алти цаһан саната,
Орчлңгин аашх иргчд,
Омг өгдг үннтэ,
Олн келн улсд
Октябрь Ленин хойриг
Хээрлсн Эрэсэг би
Халун зүркидэн хадһлнав.

■

Дээнд эгрсн үүрмүдм
Дэknэс зүүнднм орна.
Арвн жил хамдан
Ах дү болж,
Нег школд сурсн,
Нерднь зүркндм хадгдсн,
Хамдан дурлж, нээлж,
Хатж, ицсн иньгүдм,
Ээмшгтэ дээнд хорвчн
Эмдэр оньдин үзгднэ.
Нүднэ сурмсгас зүүдн
Нисэд тольрсн бийнь,
Догдлж зүркн цокад
Дотрас нег дун:
«Үүрмүдчн эмд! Тедндчн
Үкл уга!» — гинэ...
Кемр би бээхлэ
Кен тедниг, тегэд,
Уга гиж келж,
Уханасм хусж нарһх?

ТУУРЛЫН

Цасн усн хээлж
Цаг эврэннь зокалар
Цаараннь янж жисвчн,
Кесг өврмж үзүлж
Кедү жил өцгрвчн,
Күмни уханас наршго,
Делкэн иргч зарлсн
Дөчн нурвдгчин февраль!

Һазрин өрөлиг гилтэ
Һартан авчкснанны хөөн
Һаньдглсн ховдг Гитлер
Һалзу цусч цөргэн,
Төмр, болд, цөөһэр,
Теткж, нутгимдн дархар,
Түкрж уралан түлклэ,
Һалв түүмр өскж,
Һалар хаалһ татла.

Дэрин утаһар бүтэж,
Дээни халта заль
Дэрвкж һазр долаж,
Цуцрлт угаһар түгж,
Цухршго бээдл һарч,
Цусн һолмуд турглуулж,
Иргчиг зогсаж тушх
Икрхг сана зүүж,
Ижл һолур күрлэ.

Болв, сөрлцж бэрлдэд,
Бахлурины кесг базһад,
Баатр Улан Цөрг,
Көндлң, фашизмнн хаалһд,

Күмни нээлт болж,
Күүдр, нурушго хадши,
Тууж үзэд уга
Туурси зодлн белдж,
Тулгдж хадгдад зогсла!

Күүцкл Ленинэ зааврар
Көдлмшчириг хөвүрнө көтлсн
Коммуна партин хардврар,
Сулдхврин эмтэ медж
Салшго негн болсн
СССР-ин келн улс,
Ахир-дүүнр бүгдэрн,
Арн, чидл, билгэн
Алдр баатрмудтан өглэ.

Хойр церг биш,
Харцну герл хойр
Харһлицж негэн олхар,
Эрүн цагин хаалнд
Эмдрл үкл хойр
Эгрх, бээхэн олхар,
Аралдж, нег мөслж,
Алдр Ижлин көвэд
Аврлт угаһар цоклдла!

Өөдэн теңгрт күрсн
Өткн хар угаһарн
Өдрин герл халхлж
Сөөд түүг хүврүлсн,
Сорнц һалын һалварн
Сөөг өдрт хүврүлсн,
Халта тер бэрлдэнэ
Халһн, хайрлһн, цэкллһнд,
Халуч, үннч, зөргтэ,

Мана туурсн цергчир
Маңһс чидлэн һарһж
Махсж ирсн фашизмн
Нурһинь хэрү эргүлж,
Нурһинь таслн цокж,
Нүүртнь һал орулж,
Берк өргмжтэ диилврэрн
Белг күмнд кеж,
Берлинүр хаалһ татла!

Сталинград гисн үг
Сонртсн нартын седклд
Солң мет герлтж,
Ииртмжин ядж күлэсн
Иөрэлтэ цаһан хаалһ
Евэж иргчд делглэ,
Күмн дуршж дуудсн
Күсл күцхиг лавлж
Коммунизмн иргч батлла!

Туужин утд, үрглжд
Тууль, түүк, домгт
Туурулгдх тер февряляс
Өңгрсн һучн жилд
Өнр алдр баатрмуд
Өскж Төрскэн босхв,
Мана орн-нутг
Мандлгсн туган делскж
'Мөңк нерэн дуудулав!

ГЕРЛТСН ДУН

Халта, өнгрсн дээнд,
Хаалһдан үзсн хамг,
Хая-биш.

гентки,
Учр угаһар
нежэдэр,
Ухана гүүнэс өндэж,
Өдгэн бээхиг биллж,
Өмнм

бээхшн үзгднэ.
Шишлң эврәннь герлэр,
Шин хуучн уга,
Урд хөөт уга,
Унтршго мөцк үнн
Уха орулсн болна...
Зүркид оньдин энкр
Зүүдн болсн Украинд,
Бичкхи селэнэ төлэ,
Бидн

бээсэн һарһж
Бэрлдэнэ халунд өгрж
Хортан

негн күртлнь
Хораж
уга келэвдн.

Дэрин утанас харлсн
Давтгдсн цасн деер
Алс-булс кевтсн
Алгдсн немшинрин өөгүр,
Алсндан байр угаһар,
Диилсндэн бүтү байрта,
Динирсн толһата бидн,
Хальң бээдлтэ

эрүлэр.

Халси,
 давад амрлавиди...
Бички шавр герт
Би,
 ода санхинь,
Ю тиикд ухалжасан
Йиллж келж чадшгов...
Солом деер, һазрт
Салдсмуд унтж кевтлэ.
Холд,
 харалта көгжм —
Халһна дун күржцилэ...
Хойр өдр нүдэн
Харһулго йовси би
Дулан герт эмтэхнэр
Духуцад үрглэд одв,
Талваһад дотр бий
Тэвгдэд амрад одв...
Серүн зүүди хоорндк
Семжи болси завсрт
Селлцж үзгдл ниснэ,
Эндр өдрэ эндэс
Эргүлж өңгрсүр күргнэ,
Гени бички наснас
Гентки,
 эс үзсси,
Мициһн жилэ хөөткүр
Мисхлд авад ирнэ...
Үвлин кииһи уга
Үрглжд
 хаврта һазрта
Үклин сө уга
Үрглжд
 герлтэ цагта,
Цус асхдг
 өшэн,

Цухл,
хоома уга,
Дурн,
төвкнүн,
иньгллһн,
Дуршж ни бээдг,
Жигтэ орн-нутгин
Жирһл ода генткн,
Эмшгтэ эн цагла,
Эмтэхэр седклим дүүргв.
Эс серлго
ингж
Эн жирһлд оньдин
Бээх дур
нөөрин
Бэрэнэ һатцас тодлв.
Зуг, һацата кевтэ,
Зүүдэн даруһь алдв,
Болв, минн нөөрт
Байр үүдэсн учр
Бахтж,
серн үзв...
Хо-бүрүүл алдн.
Харцһувр хора герлтхсн
Бешин секэтэ үүднд,
Бичкн стул деер,
Элэд хумхарсн девлиннь
Ээм дсер хуучн
Альчур көдрсн, бер,
Арһулхнар ду дуулжана.
Өвр дсерэн бэрсн
Өлгэтэ нилх үрнәннь,
(Уульсарн тер, һазрт
Унтсн салдсмуд серүлж
Эвго кех гиһэд.)
Аминь көкэри бөглж,

Эмэсн бээдлтэ, өкэж
Архулхнар дуулж нээхлнэ...
Хэврһэсн,

эс серсэр,
Хэрү нүдэн аньж,
Баахн экин ду
Байрлж би соңсв.
Герин хораһар тарсн
Геглзсн сээхн айсарн
Зовлңта,

ээмшгтэ цагин,
Зүүдим герлтхсинь медв.
Нилх эңкр үрнь
Негт дууһинь медсншн,
Таалмжта урсн айсла
Таарж ирлцсн үгинь
Зүркнәннь гүүнэс һарһж
Зүүцэһинь олж дуулна:
«Аюлта цагин үрн,
Ахиран бичэ серүлич,
Ноолданд көшсн көөрксин
Нөөринь бичэ эвдич!..»
Сонртсн чикэн тэвж
Сурмсг заагур хэлэж
Ду үргэхэсн ээж,
Дуршж дораһур чиңнэв.
Үг биш,

айсинь
Үрглжин дүүрэн дүүргнэ,
Эмдрлд

эм өгдг
Эрүн дурла ниилнэ.
Геглзсн айсаснь тарсн
Герл ода

нанд
Агчм, жилэ биш,

Аадм цага болна...
Саатулын мөцк дууна
Сээхн, эрк айс,—
Тов чикнднь хавчи
Төрүц сершго батар
Унтсн залусин чирэ
Угтсан тедн күцсншц,
Талвасн сээхн марзалһар
Талж тинилһснь үзгднэ...
Эңкр,
 жирһл белглсн
Экиннь өргн седклин
Зах уга аһуд
Залус зүүдндэн бээхви?
Эмдрл үүдэгч дурна
Эрүн үзгдл үзжэхви?
Кен медхв. Зуг,
Кемжэн уга дээнд
Кеер,
 селэнд,
 балһснд,
Кесг зовлц,
 үкл,
Даарх,
 өлсх,
 түрхиг,
Дааж
 дегц диилсн,
Ааһин амн шавасн
Асхрж турглсн цусан
Альхарн дарад бөглж,
Араһан зууһад
 уралан
Дэврж гүжрэд зүтксн
Дээчнрин зүүд бүлэлснднь
Ханлт тагчгар өргж

Хээлж дотран байснав:
«Дуулыч, цааранднь!» — гих
Дуран өрчдэн бэрнэв...
Баахн берин дүр
Бээдлнь
 дуршж шинжлэд
Хээлж хэлэсн нанд
Хээвчн,
 нарт орчлнд,
Ончта көркхэри дэж
Олдшго болж үзгднэ.
Күңкл зурачд
 кемр
Күмн хөвтэ кех
Күсл болсн зургтнь
Кев кергтэ болхла:
«Хэлэ,
 эн эkd,
Хээсэн олхч!» — гиж,
Үнндэн,
 немр угаһар,
Үзүлж заах билэв...
Дуули бээж
 бер
Духуцж унтсн үрэн
Һарасн тэвлго
 босж
Һазрт кевтсн көвүдүр
Сагар ишкж өөрдэд,
Саналдж, доргшан өкэһэд,
Эвгоһар кевтсинь
 серүллго
Эвинь, олж, ясна...
Хөр эрэ күрсн,
Хөв эс үзсн
Эне ода цуһаран

Эк болж үзгднэ...
Кезэнэс ави үрдүдэн
Кесг үйдэн
 ингж
Даслтан олзлж кинэд
Дамшсн болж медгднэ...
Харңһу сөөһэр
 зүүднд
Хар даржах мет
Үүср жолаһан геесн
Үүмэтэ үклин хүрмэс,
Дэки,
 күмни сээхэр
Дүүрсн йоста жирһлүр
Дуудж
 дун
 ухаһим
Сергэж
 итклэр теткж
Серүлсн болж медгдв...
Герлтсн саатулын дун
Герэс һазаран һарад
Һазр деер бээдг
Һанцхн деед Үинэр
Һалв-аюл дарж,
Яһдг болвчн
 мана
Ядсн хөв күцхиг,
Иргчин зэңгэр күцкнж
Иньглж, лавлж батлв...
Үгэр келж цугинь
Үзүүлж болшго
 кесг
Күнд, гөңгн хамгар,
Күмни жирһл бүтэсн
Оли жилин хөөн,

Ода ирж, үүмүлж,
Тодлврин үлмэхэс алдрж,
Тодрхаһар нүднд үзгдж,
Дээнэ цага,

тер

Дала соньн уга,
Өдр сулдхвр авч,
Өмнм цааснд буув.
Герлтэ дууна айс
Геедрлго чикндм дөңдв.
Эндриг чигн холас
Эврәннь сидлһтэ герлэр,
Сана, ухаһим авлж,
Сарулдхсн болж медгдв.

■

Нимтр үстэ, боожун
Нилх, уульжасн бийнь,
Өкэрлж: «Наар!» — гинэд,
Өөрдж альхан делгхлэм,
Уульдган генткн уурч,
Ухарлыг бээдлтэһэр нанур,
Шинжлжэх мет, болһаж,
Ширтж тогтнад хэлэнэ.
Тиигжэһэд, чирэнь талваһад,
Тиниж нүдэрн инэж,
Байран нуулго маасхлэж,
Балцхр харан сарвалһна.
Тер цагла соньнар
Теңкэн уга байр
Дулахн герлтэ дольгаһар
Дотрас чеежим дүүргнэ.
Негт, сэн күүнэ
Нер зүүх,
 һанцхн,
Худл-хуурмг уга
Хурц, деед үнни
Нэрн шинжин һашг
Нанд бэрүлсн мет,
Бичкхн нилхиг бахтж
Би өөдэн өргнэв.
Жирһл чилгч уга
Жигтэ сээхн болна,
Жилмүдин туршт күцсн
Жилвчн тевчгдсн болна.
Минь өн хөвим
Медсн мет, нилх
Минчисн улан халхан
Мини халхла наалдулна,

Таньдго намаг күзүд
Таалад элгесн болна.
Цевр инэдэри тачкиж
Цеңсн дууһар инэнэ.
Эмдрлин нилчэр күртсн
Эмтэхн эн агчмла:
«Нартд нанд дэж
Нань кишг керго,
Ханжанав!» — гиж заячдан
Хар гөр уга
Халун зүркиэсн асхрсн,
Ханлтан хээлж шимиднэв.
Өөрм бээх улс
Өврж манур хэлэнэ.
Мана хөвэс күртж
Маасхлэж бас инэнэ.

Арв күрсн күүкн
Айта сээхн наадһа
Өвр деерэн бэрж
Өкэрлж «экнь» болна.
Нилх үрнәннь сана
Негт тааһад олсншц,
Унтулхар саатулын дууһан,
Утар татж эклнэ.
Тарсн торһн үсинь
Таалж альхарн илнэ.
«Унтыч, иньг!» — гиж
Уйдсн дууһар келнэ.
«Өлсжәнч, көөрк», — гиж
Өрчдән наадһа шахна.
Экин жөөлн дууһар
Эцкрлж һанцхарн наадна.
Хэврһәс тагчгар түүнүр
Хэләсн нүдндм, генткн,
Арвта күүкн, ода,
Аадм экин цагас
Толһаннь экидән бәрсн
Тодлвран һазаран һарһж,
Тоолвр угаһар дуулж
Тогтнж урссн болна...
Әмдрлин заль үүдәсн,
Әмтин деед бәәсн,
Келнд эс бәргдсн
Күңкл нуувч тогтасн
Мелһр хойр нүдиднь
Медрлин герл герлтнэ.
Мөрдж эклцднь күршго
Мөңк мергәри тер
Медәтә нанас лавта
Мерги болж үзгднэ.

■

Өргмжтэ көгжм соңсж
Өмнк, хөөткин тускар
Уха ухалж, дотран
Уралан иргчүр зүткнэв...
Цагин холур күмн
Цаараннь жирһлин керм
Салькна ормд жилкинь
Санана чидлэр жисүлх...
Ода цагт бээх
Олн келн улсин
Үг тооһан немж,
Үзгдэд уга хамгин
Үзүр, йозуринь йилһж,
Үлмэдэн багтаж өсх.
Өмэрэн цаг нисвэс
Өдгэ кесг үгмүд
Чиирэн хөөтд аштнь гееж
Чивж туужд тунх...
Үг уга өдгэ көгжм
Үрглжд урдкарн үлдх.

■

Чирэ чик чимкн
Чичкнн киитн цагла,
Халун зунын кемиг
Хөвд бидн тоолнавдн.

Цогц чирэ шатасн
Цонсн зунын кемлэ,
Киитн үвлин цагиг
Кишгд бидн тоолнавдн.

Халун киитн хойрин
Хоорндк хээртэ кемиг,
Оньгтан сээхинь авлго
Оньдин гилтэ давулнавдн.

Угаг хээдг авъяс
Урдас манд күртсмби?
Бээхиг эс үндг
Бэрц заяч өгсмби?

Жил ирвэс тооһарн
Жилвтэ дегтрмүд өсх.
Цугинь биш, цөөнинь
Цуцрлт угаһар умшснь,—
Бослго ормдан сууж
Буурл орж көгшрх.
Ики холд төрх
Иргчинхи өдгәһәр соньмсхла,—
Хаврин цецгәс кацкнж
Хамринь таалси үнрәр,
Өндр тенгрт мандлси
Өңгтә оддын герләр,
Төрски нутган темцси
Тоһруна ецсгси доңһдлһар,
Миңһи жилә урдыг
Мисхлд сергәж үзүлси
Зүүднә гейүр уйдлһнас
Зүркнднь төрсн өвдкүрәр —
Мөр кеж мөрдәд
Мана жирһл күцх.

МИНСКД ИРЛҮН

Жирһлдм заяч өгсн
Жилмүднннһ икннһ давулж,
Дегц му, сээг
Делкән аһуд үзж,
Оли һазр эргж,
Онһдин зүркидм эңкр
Сээхи Белоруссин алвтд,
Санси күслән күцэж,
Күрэд, вагонас бууж,
Кулешевин теврһнд тусв.
Чилгр, тиньгр, талвасн
Чирэһинһ үзж байрлв.
Талдан балһсдт урд
Таарси күүрин сүүрт
Кесг үзлцж, шуугата
Кемиг давулси болвчи,
Эврәннһ нутгдан Аркадий
Эндр маниг угтжана,
Эзн күүнә авцар
Элвг седклән үзүлжәнә.
Энд-тендән дарунһ
Эргж төгәлц хэләхинһ —
Мини үүрмүдәсм негнһ
Мележлә халунар мендлжәнә.
Дуута «Жаңһрин» өөнд,
Дөчдгчд минн таньлдси,
Зервк хэләхлә — бээдлнһ
Зөвәр оңдарад бээси,
Танкин һариг би
Таг атхж мендлв.
Шуугси оли дотр
Шамякинә чирә үзгднә.
Макаенок бас цуг

Маанриг марзаж угтна.
Цаһан саната Бровка
Цааһас адһж аашна.
Белоруссин нертэ шүлгчүр
Би ширтж хэлэв.
Больницэс һарси бийнь
Байр чирэһинь герлтхж.
«Ясрж» — гиж, бээдлнь
Ядси хэрү нанд
Үг угаһар зэнглж
Үүмси седкл саатулв...
Түрүн харһлһна өргмж
Төгэлң шууганд делснэ,
Олн келнэ иньгллт,
Ода, эн вокзалд,
Үгэр биш, мандлси
Үүрмүдин чирэһэр келгднэ.

* Кулешев, Танк, Шамякин, Макаенок, Бровка — нертэ бичэчир.

УХАЛЛЫН

Нигт чиигтэ архайг деерэс
Нийнэр тег бүржэ унна.
Халун зунар шатсн арсинь,
Хээртэ сээхн эмч мет,
Көвкр цасн көвцгэр, үвл,
Көнжл кеж тегштнь хучна.
Уужмас унжах архайг дахж
Ухан бас эврэһэн тоолна...
Кемр мана эн жилэ
Кецү күчрэр шатсн зун
Кезэнэ урд ирсн болхла,
Тег кемр нигж түңшж,
Теңгрэс негчн дусал уга,
Темэнэ тавг шатасн болхла,—
Һулмтан хайж, гүрмэн эдлж,
Һундл мерж, көдэд эгрж,
О, хээмнь, эңкр хальмгм,
Ода цагин дүрклсн жирһл,
Эрлг хаана үлмэ һатлж,
Эндр үзнэ гидгчн берк!
Зуг, өңгржэх күнд жилин
Зуна аюл ямр болвчн,
Алдр эврэннь Төрскнэ үлмэд,
Ачта ахнр-дүүнриннь даранд,
Амулц-менд цугтан бээнэвдн.
Омгта оли кели улсиннь
Ончта сээхн нег бүлд,
Тегштнь бүгд хөв белглсн
Тер өнр бүлиннь йөрэлтэ
Тэвн жилэ таалта өөниг
Таңһчарн бидн байрар угтвдн.
«Хун шовун далвагарн чидлтэ,
Хөвтэ күн үүрмүдэрн чидлтэ»,—

Хуучн эн үгин күңклиг,
Хээртэ олнн иньгллтин ашиг,
Хальмг тацнчари ханж медвдн...
Цаһан көвкр йөрэлтэ цасн
Ца-цааһасн һанцж унна,
Сенр цевр аршан ундари
Седкл дүүргж саатулсн болна.

1972 ж.

ТӨРСКНДЭН

Жил жилиг сольж
Жирһл,
 Эмд бээснднь,
Жигтэ соньниг үзүлж
Жисэнэнь сээх илдкнэ.
Урд иргч болснь
Удлго ард үлднэ,
Дарук байрнь бас
Давж, туужд орна.
Эврэнь элвг жирһлдэн
Эндр өдр күртл,
Келни магтмж болсн
Кесг байр үзлэв,
Ниргж дүрклэд шуугсн
Нигт диилврн аш
Үүрмүдтэһэн кесг йөрөж
Үүмж, угтж давуллав.
Кен медхв, эсридэн,
Кезэчн үзгдэд уга,
Ик өргмжтэ өдр
Ирх чигн биз.
Зуг... Эн жилин
Зүрк хөвэр дүүрсн
Алдр Ноябрн нээриг
Алтар седклдэн бичнэв.
Таңһчиннь йилһрсн диилвр
Таңсглж өөдэн өргнэв,
Халун зүркни гүүнэс
Хантан тальвж йөрэнэв!
Тавн жилэ зурананнь
Тал дундк һурвдгчинь,
Зааж келсэн күцэдг
Залу күүнэ зокалар,

Ноосн, махн, тосиг,
Нөр амрлһан мартж,
Дамшлт, ухаһан олзлж,
Даву тускж күцэсн,
Өргн кишгтэ эврәннь
Өгэнь тесгиннь зөөр,
Алдр көдлмшиннь аш,
Алти эдл буудяһар,
Киисгж цеврлэд, шуржцнулж,
Кинж савмуд дүүргж
Күсдундур зураһан
Күргж Төрскидэн бэрүлсн,
Мана таһһчин баатрмудт
Магтал эндр өргжэнэв,
Байрин түрүн сөцгиг
Бахтж өөдэн өргжэнэв!
Күмнд хаалһ секж
Күсл болсн коммунизмүр
Көтлсн Октябрин нарид
Көлсэри чидл немсн,
Ухаһарн нарт-делкэг
Уралан төвкнүнүр залсн,
Орчлңгин омг болсн
Ончта мана Төрскн,
Цуг кели улсин
Цусна өңг шиңгэсн
Диилврин улан тугмудан
Делскж өөдэн өргтхэ!
Туужин мөңк ууд
Туурж, менд болтха!

Чик буруг йиллгго,
Чидлин арһ олзлж,
Тоомсрта нер зүүснь
Туужин халхд харһна.
Болв, түүнэ һарт
Балтын ир шантрхла—
Тоомсрт тоолгдсн нернэснь
Тоосн үлдлго одна.
Чикиг буруһас йилһж
Чилгр ухананнь нилчэр
Тоомср нерндэн олснь
Туужд мөцкд үлднэ.
Нернь цагиг диилж
Негт нари мет,
Күмни эмдрлд мандлж
Күчтэ түшг болна...
Үй-үйэн сольж
Үрглжин дольгаһар жисх.
Үлгүр болж Ленин
Үүдх хөвүр дуудх.

Толһан эки цадхлң
Тарһлж өөк бэрхлэ —
Зовлңд уюрдг седкл
Зовлһ болж хатдг.

Икэр буульгдсинь шинжлхинь
Инэдн күрм хоосн болна.
Дор орулж муулгдснднь
Дөң болм нидр үзгднэ.

Эднэс, ухаһан хурцлж,
Эврэн бийинчн олх үнн,
Эндү уга хэлэц —
Эрк күнд болж зована.

ЗУРМНЛА КЕСН КҮҮНДВР

Цасн хээлэд уга
Цаһан сарин шинд,
Ичэнэсн һарн нартд:
«Ицж күлэсн хавр
Ирчкв!» — гиж байртаһар
Ишкрж зэнглдг, зурмн!
Буудяһар хот кедг
Буру хорта заң
Заяч заяж яһсидчи
Засж чамаг харасмб?
Хулһн бэрдг болхичи!
Хорлх биш, чамд
Өгэнь жөөлн седклтэ
Өршэңһү күмн ханж,
Бумб тэвж, оньдин
Буульж магтх билэ!
Күмнд бичэ өөлич,
Кемр бийчи, күүнши,
Чидлтэ болхла,— түүг,
Чини хот идж
Чик бишэр бээдгтнь,
Чилэх эс билчи?
Арһулд, кемр йиртмжд
Арви-хөрн зурмн
Үлдсн цагт, үзхч,
Үүмж, цаһан санатнр,
Кинж таниг асрж,
Кичгүдитн увжар тежэж,
Жирһл биш,— таралңгин
Жигтэ сээхн цаг,
Цуг таанрт үүдэж
Цаһан санаһан үзүлх!

Зуг, күлэһич!» — гихлэм,
Зурми хэрү өглго,
Үкс нүкнүри орж,
Ууцан деегшэн өндэлһж,
Агчмд, бацжахм намаг,
Аль, таралң зэңглсндм,
Ханжахм? — охтр сүүлэри
Хойр-һурв хүрүлж,
Ардаснь көөлдси мет,
Адһж цоонгтан орв.

ТҮШГ

Онъдин хамдан йовдг,
«Оцл», «Шамдһа» нертә,
Хоорндан нииһәр өссн
Хойр баһ меклә,
Халун, шатасн нарнас
Хаац, сүүдр хээв.

Хаалһдан хорха, батхн
Хаб гиж хавли,
Өргн, нигт хамтхаста
Өндр шарлжнд орад
Асхн серүн күртл
Амрхар эдн шиндв.

«Ода унтнав» — гиж,
Оцл меклә байрлж,
Орман доран ясв.
Энд-тенд Шамдһань
Эргн хэлэж, һәрэдэд
Эрвәкә бәрж зальгв.

Оридан орж авад,
Оли тоолвр келго,
Оцл эвшәж кевтв.
Шамдһа чидлән нөөлго
Шарлжна ацас, һазрас,
Шамдж аңһучлад цадв.

Сүүдр уттж нарна
Сүүр нигтрж улаһад
Суух кемнь өөрдв.
Серд гисн салькн
Серү бийләнән дахулж
Сергәж йиртмж байрлулв.

Өсрж ормасн босад:
«Өндэ!» — гиж Шамдһа
Өөрк Оцлдан келв.
Бээрнэсн көндрл уга:
«Бээжэлэд!» — гиж Оцл
Бээгж хэрү өгв.

«Дурнчи» — болж Шамдһа
Дууһан ишкрж эклэд
Дурнав нүдэн хурцлв.
«Кемр хот үзхлэрн
Келич», — гиж Оцл
Кевти үүрэн сурв.

«Хэлэ!» — гиж Шамдһа
Хээкрн, дор ормасн
Хавлад бөкүн бэрв.
«Альд?» — гисн Оцлд,
Альвлсн дүртәһэр инэж,
Аман үүрнь заав.

Өөлсн бээдлтэ Оцл
Өндэж ормасн босад
Өлссэн ода медв.
Батхи, бөкүнэр цадсн
Баахи түүнэ үүрнь
Байрлж: «Наадый?» — гив.

Царцж, һундсн Оцл:
«Цадтлм, Шамдһа, нанас
Цааран йов!» — гив.
Цаһан саната үүрнь,
Бийиннь гемэн медж:
«Бичэ өөлич!» — болв.

Тиигжэтл, гентки, хэврһэс,
Тенгр сүүдрэрн халхлж,

Баһ хойр мекләд
Баһис болж үзгдсн
Бат шарлжна ишмүд
Багарнь ишкәд күүлж,

Өндр ик уулуp
Өөрдсн күн үзгдв.
(Теднд, мекләсд, ораһарн
Теңгрт күрсн ууль—
Халунас далдлж хот
Хадһлдг пөөгүр бээж).

Күүнә өөр, заншң
Күчр ик оврта,
Арслңгин дел мет
Арвасн ут нооста,
Аман анһалһж эцклсн
Аң сүртәһәр үзгдв.

Үнинь келхлә, тиигж
Үүмсн мекләсд үзгдсн
Әәмшгтә тер аңнь,—
Әрә сар болсн,
Наадж эзән дахсн,
Нохан кичг бээж.

Көлиний өөр суулһ
Күн тәвәд, үүд
Секәд, ацаһан авад,
Серүн пөөгүрүр орв.
Кичг, төгәлң хәләж,
Кевтсн мекләс үзв.

Өврж. таньлдхар, теднүр
Өөрдж сагар ишкв.
Хойр меклә ормдан

Хавтаж һазрла наалдв.
«Одал үквдн!» — гиж,
Оцл чичрж шугшв.

«Арһулд кемр зөрэд
Арһан хээхлэ бидн
Эмд һархвдн», — гиж,
Ээж уульсн Оцлд,
Шилтж кичгүр хэлэж,
Шимндэд нөкднь келв.

Сүүлэри шарвадж кичг,
Сүүдрт кевтсн меклэсүр,
«Үүрлцхэй!» — гисн бээдлтэ,
Үкс уралан алхв.
«Хойр талагшан шулуһар
Холагшан һэрэдий!» — гиж,

Өсрж Шамдһа ормасн
Өөдлж, хэврһшэн биш,
Өөрдсн кичгүр, зөрж,
Өмннь ирэд тусв.
Хуцж, сүрдсн кичг,
Хооран цухрж зулв.

Эи йовдл үзсн
Эзнь хагшад инэв.
Һазрас, өкэж, кичгиг
Һартан авад өргв.
Арвасн ноосинь илж
Арһул хооран һарв.

Ормдан хадгдж көшсн
Оцл ода көндрв.
Нохан кичг көөсн
Нөкдүри мусхлэж өөрдв.

Уурнь тэвгдж, тиниж.
Угтж Шамдһа һәрэдв.

«Шулуи шудрмг болвчи,
Шамдһа, чи, хэлэхинь,
Дэмтхэ бээжч» — гиж,
Эвртэ бээдл һарһж,
Өрчэн өргэд бахтнж,
Өндлэж Оцл келв.

«Ухаһан гееж, дэркэ,
Уралан шуд өсрвч.
Ормаси кендрлго би,
Орад ирси дээсиг
Угтв!» — болж Оцл
Улм көөрэд немв.

Хэрү өглго Шамдһа
Хэврһшэн хэлэж инэв.
«О, чамла эдлнь
Орчлнд уга!» — гиж,
Дөөглсэн дотран бэрж,
Дөгэж үүртэн келв.

Энүнэ уха анхрж
Эмэж, Оцл, тагчгрн:
«Хэлэ, соңс, цаһасчи
Хотын үнр һарчана,
Өтрлий», — болж кендрэд
Өмэрэн гүжрж мөлкв.

Шавр пөөгүрин үүднүр
Шамдһаг дуудж дахулв.
Бийнь багтм дүнгэ
Бичкхи нүк үзж,
Толһаһан шурһулж, көлэрн
Тулад орад одв.

Үүрнь бас мөрэрнь
Үлдлго дахад орв.
Чнигин үнр эднэ
Чееж дүүргж байрлулв.
Хотын жилвтэ үнр
Хамр дүүргж байрлулв.

Удан зогслго, Оцл:
«Уралан!» — гиж хээкрв.
Девснгүд алс давж
Дегц дорашган хоюрн,
Негт, урлдсн мет,
Нииһэр шулудж буув.

«Бээхтэ һазр!» — гиж
Бахтиж Оцл зарлв.
«Зөөртэ һазр!» — гиж
Зөвшэрж Шамдһа келв.
Хоюрн тагчгрж аһарас
Хотын үнр хавлв.

Харцһула нүдэн ижлдүлж
Хамг бээхиг шинжлв.
Өсрэд ораднь күршго
Өндр бочкс үзв.
«Хэлэ!» — гиж Оцл
Хэврһдк суулһ заав.

Савас седкл таалсн
Сээхн үнр тарв.
Саахна күн орулсн
Үснэс эн хойрт,
Үктлэн, нам уулго,
Үнрчлх амтн кацкнв.

«Орад хэлэй!» — болж
Оцл түдлго һэрэдв.

Шалд гисн э
Шамднан чикн соңсв.
«Үлү эмтэхн хот
Үзгдэд уга!» — гиж,

Сорн бээж, Оцл,
Сонь идэ буульв.
«Наар, наар!» — гиж
Нөкдэн дэknэс дуудв.
Болв Шамдна тотхж
Болнаж уха гүүлгв.

«Сагин эк уульдго...»
Сээхн экиннь сурһмж
Сананднь ода орв.
«Һазр тулад суулһур
Һэрэдэд орвчн
хэрү
Һарч болхий?» — гиж,

Дотран сани, эн
Деегшэн сансан келв.
«Саак кевэрн ээжэнчи?
Сөрж үзсв!» — гиж,
Цадчкн Оцл инэж,
Цаһас хэрү өгв.

«Ой!» — гиж, инэжэсн
Оцл онданар чишкв.
«Хала суулһин эрснь
Хальтрмха бээж!» — гиж
Келсн үгинь, ода,
Керсү Шамдна соңсв.

«Торх юмн хумсндм
Төрүц бэргдхш,
бас

Тулг болж нанд
Туслм хату юмн
Уга»,— гиж, Оцл
Уульхдан күрэд кевшв.

«Орчлнд зокал бээдг:
Онъдин дөрвн цагт
Орснаннь хөөн
 хардг,
Үүд олчкад
 күцсн
Үүлэн эклдгиг
 сээхн
Үрм, тодлыч»,— гисн,

Эн бас нег
Экин үг Шамдһа
Энд ода санв.
Бэрэнэс алдрхар, Оцл,
Бээсэн харһж,
 суулһд
Бархлзж күчрдснь соцсгдв.

Суулһин эрсэр эн
Сүүкнж дсегшэн давшна.
Хальтрад, шалд гиж,
Хэрү дорагшан унна.
Эмсхэд, чидлнь чилэд,
Эрэ дэknэс давшна.

Ялла харһсн үүртэн
Яһж дөң күргхэн
Үкс-үкс тоолж,
Үүмж Шамдһа ухална,
Онъдин хамдан йовдг
Оцл харм болна.

Меекэ, уйдлһта дууһар:
«Менд бээлһич, иһыг,
Миһи тускар, хээмнь,
Му бичэ саһыч,
Генидэн өөлүлсн болхлам
Гемим тэвич»,—гиж,

Эрэд герэслж Оцл
Элкинь урсаж келв.
«Бичэ, Оцл, цөкр,
Бийэн залу кевэр
Бэрж, учрсн зовлц,
Баатршж динл!» — гиж,

Омг, сүр немхэр
Оцлд үүрнь келв.
Болв деерэс Шамдһад:
«Болад одв!» — гиж,
Булхж йовад, эрэ
Бөлвэлж зэнглснь соңсгдв.

Цаг үнтэ төлэд
Цаараннь тоолвр келго,
Үүрдэн нөкд болхар,
Үүмж, чидлэн хураж,
Үкс Шамдһа һэрэдж,
Үсн деер унв.

Тогтиж авад эргэд
Төгэлид үүрэн хээв.
Доргшан орж йовх
Дөрви көлинь негинь
Үсн деер шовасинь
Үзн, чочад ээмшв.

Ардк көлинь адһж
Амарн Шамдһа шүүрж,

Күгдлэд өөдэн зүткж,
Күндрсн Оцлын цогц
Авад деегшэн һарһж:
«Амр» — гиж келв.

Муудан орад йосндан
Муурад, үкн алдад
Нүдэн бүлтэлһсн үүрдэн
Нурһан тэвж, Шамдһа,
Дөрвн көлэри хээвдж
Дөң түшг болв.

Даруһнь, ода хоюри
Даңдж, араһан зууж,
Хамдан суулһин эрсэр
Хальтрж, хэрү унж,
Бээсэн һарһад гүжрж,
Бэрэнэс алдрхар зүткв.

Хорндан ни бээдг
Хойр нөкд иигж
Ноолда-нолда бээтл,
Ноһанд чиг унад,
Өр эклж цээһэд,
Өдр өөрдсиг зэңглв.

Такан ажрһ һаза
Татад дууһан дуулв,
Өрк-бүлдэн, цуг
Өөр бээх хамгт
Жирһлтэ өдр аашхиг
Живрэн сажад зарлв!

Оцл, гемэн медж,
Ода эн гүрмэс
Негмди эмд һарч

Нар үзтхэ гиж,
«Нан деер һарад
Нурһим тулад, иньг

Һавшун, шудрмган үзүлэд
Һэрэдлчи!» — болж сурв.
Цаһан сананднь ханад:
«Цаачн өр цээжэнэ.
Көшэд муурсн чамд
Көндрдг арһчи чилжэнэ.

Чи, мини нурһнас
Чидлэн һарһж өср.
Эндэс, чамаг угаһар,
Эвинь олж, би,
Эврэн һархв!» — гиж,
Эрэд Шамдһа сурв.

Үүриннь зөвиг медж,
Үлү сурулл уга,
Түшг нурһарнь кеж,
Тулад Оцл һэрэдв.
Хамг эмдрлин түшг
Хату һазрт тусв.

Шамдһа эрсэр давшж
Шалд хэрү унна,
Шалвачад үс көлэри
Шавдад, ормдан сарвлзад,
Тулад деегшэн өсрх
Түшг уга зовна.

Эрэ киитэ Оцл
Әмсхж һазрт кевтнэ.
«Арһинь олад үүрм
Алдрад һарад ирхлэ,

Авцан сольнав!» — гиж
Андһар бийдэн тэвнэ.

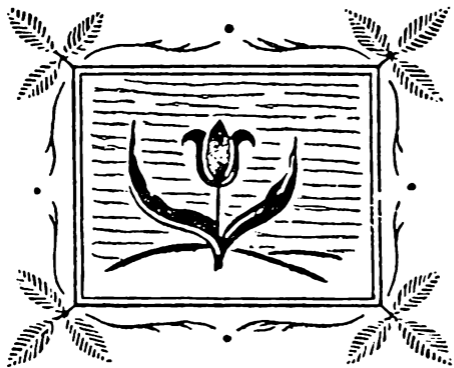
Чидлинь чилэд төрүү
Чинэһэн алдси Шамдһа,
Орль-һарль сегэтэ,
Ормдан зогсл уга,
Дэки-дэки деегшэн
Давшж хэрү унна.

Цөкрж орж өглго
Цогцарн, дөрвн көлэрн,
Цокад үс бүлнэ.
Бээсэн һарһиж энд,
Баатр зөргэн үзүлж,
Бэрлдэнд эгрхэр шинднэ.

Тингж, нег мөслж,
Тиирж шалвача бээж
Доран, гентки, түшг
Дөрвн көлдэн олв.
Алцтрж, өврэд байрлж,
Амрад невчк суув.

Цөкрлго үс көлэрн
Цокад бүлэ бээтл,
Тосн моһлцгрж һарад
Тулг болсиг, эн,
Меклә болси төлэдэн,
Медж бээхми уга.

Көвси моһлцг тосар
Көлдэн тулг кеж,
Һэрэдэд Шамдһа бас
Һазрт ирж тусв.
Байрлж Оцл өсрэд
Бээгж үүрэн теврв...

ПОЭМС

«Душа моя, а все ли ты свершила?»

М. Д у д н и

Өрүнэс өр цээтл,—
 Өлсжэһэд дурндан идх
 Өдмгт күрсн күүншц,—
 Өдр-сө сө уга
 Өргмжтэ көдлмштэн авгдж,
 Ормасн бослго суулав.
 Кесг седкл таалси,
 Кезэнэһэс, өдгэһэс ирсн,
 Үзгдл болж торлзвчн
 Үгд багтлго зовасн
 Сана, эвинь олж,
 Сагар эвкж, мошкж,
 Зэңгдэһинь олад тээлж,
 Зэрмднь диилвр бэрж,
 Дарунь, түүнэнь ца,
 Даву сээһинь үзж,
 Бэрхэр, арһ-билгэн
 Бээсэн һарһж ноолдлав.
 Аштнь түүг хавлсндан
 А.льхан илж инэлэв.
 Болв үүдэврэн дуусж
 Бүклднь умшсаннь хөөн,—
 Янз угһнь минн
 Ядси сананла харһвчн,
 Күслм гоөлврин халхар
 Күцси бслж медгдвчн,
 Дотр ухаһарн би
 Дуту болсинь медв.
 Ухана ца бээх
 Улцхтлһни герлэр биш,
 Тэвн насна дамшлтын

Тэвцэр үүдснй аңхрж,
Һашу дөрж, өрлэ,
Һундлта орндан орлав.
Өдрэ сансн хамгм
Өмнм невчки зуур,
Эндү, чикэн үзүлж
Эрвлзэд билрж тольрв.
Унтсн боллав, зуг
Удлхн уга яһж,
Бек һартан бэрж,
Би, столыннь ца,
Өмнкэри суусан медхшв...
Өтки угаһар дүүрсн
Өрэд биш, столм
Теегин тал дунд,
Толһан өндр орад,
Тэвгдснй эс өврсэн
Тагчгар дотран өврнэв...
Унтад амрчкск мет,
Уужм, өөрхниг агчмд,
Уралан хооран нисж
Ухам амрар амһалж,
Жилвтж мини хээсиг,
Жирилдсн жилмүд һатцас,
Жолаһаснь нанур көтлнэ.
Цаасна цевр халхар
Ца-цааһасн асхрж,
Цеци, цаһан, хури,
Цеңсн сээхн айста,
Урд мини билгэс
Уужм хол йовси,
Күмнд соңсгдад уга
Күңкл шүлгин мөрмүд,
Цеңкр килцд цацгдсн
Цувси теңгрин уйдлын
Цог одд мет,

Нег-негнэнь дару
Нигтэр бууж герлтнэ.
Ицж күмн күлэсн
Иим эвртэ шүлг
Бичхв гиж кезэчи
Би санжасн угав.
Назр деер бээх
Һанцхн үнниг мандлулсн,
Сээнд кендчи үзгдх
Сана эс зүүсн,
Минь эн шүлгм
Миңһн наадккас йилһрнэ...
Гейүрин һашун нульмсна
Гилвксн заяяр герлтсн,
Байрин өргмжтэ инэднэ
Бахта чиндрэр ассн,
Күн болһн зүркэри
Күлэж кезэнэс ядсн,
Келчкхлэ — күмниг хөвтэ
Кех,— негхн, мартгдсн,
Сувсрж, цусар ульңтрсн
«Сулдхвр» үгв тер,
Дуудж байрар делссн
«Дурнв?..» медхшив... зуг,
Сидлһтэ үгин үзгүд
Синлүлж цааснд би,
Харцһу уга кех
Хээртэ нарар мандлулж,
«Мэ!» — гиж делкэд
Маңһдур бэрүли гижэнэв.
Зөөрэс үнтэ гисн
Зөрг күнкл хойр
Зерглж ода мини
Зүркид бээрэн олж,
Урд эс келсим
Улцхтж дотрасм һарһна...

Делкэн зовлц-зөвүр
Дегц цугтнь үзж,
Дурни сидлһтэ дулаһар
Дсөд байрт хуврүлнэв.
Күн болһна чееж
Күндэр дарж, бүүл
Хавдаж баалад зовасн
Халта ара мет,
Худлыг сөңглж цеврлэд
Хөв һартнь бэрүлнэв.
Туужд, күмни тооһас
Түрүн болж, би,
Хөвтэ бүгд нарт
Харх байр үзснэс,
Нүднэсн асхрсн эмтэхи
Нульмсан нуулго арчнав...
Мандлгсн нари дор
Мануртсн хальмг теегм,
Көк шалу ноһаһари
Көлим таалж уняртна.
Хаврин хээрд багтсн
Хэлэц, уха авлсн,
Эрвэкэ, цецгэ, шовуд,
Элгсж бийлэм күүнднэ.
Цевр седклтэ нанд
Цуг олн теднэ
Келсн үг болһнь
Кецү сээнэр медгднэ.
Һанцар нисдг зокалта
Һэрд минн өөгүрм,
Живрэрн шуугж, мендлэд,
Жисэд хэврһшэн һарна,
«Һалв, дээснэс ээдгө
Һэрд — һанц...» — гиж
Эсвтэ сана арласнь
Эврэн һарм бичнэ...

Зуг... Акад юмн,
Зүүднэ йосн — соньн.
Толһаннь эхнэ булд
Тодрха кевэр би
Үнн биш, нөр
Үзжэхэн лавта меднэв.
Ода минн эн
Орчлң өврүлх шүлг,
Би биш, талдан
Билгтэ күңкл шүлгч
Бичжэхинь ил үзж,
Дотран эн зүүднэсн,
Дораһур, хулхаһар, ядхдан
Дөрвн тавн мөринь
Мартшгоһар тодлж авад
Маңһдурт күргхэр зүткнэв...
Серүн нөр хойриг
Салһсн завсрин гегэнд
Алдрн гижэх, одак,
Алдр шүлгин сүүлэс
Атхж бэрхэр седж
Арһан һарһж гүжрв.
Болв — көсрэ. Яахв?
Болсн уга... тольрв...
Һалв дор негт
Һазр, эс гихлэ
Чолу чикчксн мет
Чод күнд... муурв...
Намчта шин торһниг
Нарнд өгрэхэд хүврүлснэ
Салврха мет өмнм
Сөөнэк зүүднэ салтрмуд,
Салу-салу үгмүд,
Хол, талдан планетэс,
Хоорндан залһлда кехэр
Гинчд ирсн улсас

Назр дээр үлдсн
Мөр мет, үгмүд
Мини ухандм эрвлзв...
Утхинь теднэ хэлэхлэ,—
Урдк мини шүлгүдэс
Дүнцүлж болшго сул,
Дутунь нанд медгднэ.
Урлданд тасрж нарад
Удлго төрх байран,
Агтм бүдрж унад
Алдад орксн мет,
Кермэс нарад космосд
Кехэн кечкэд, хэрү
Кермүрн өөрдж йовад
Кабелян таслчксн мет,
Хоосн үлдснэс седкл
Хорсж, хундл төрнэ...
Зуг, яндг болвчи,
Зүүднд орсн шүлг,
Эндр өрүн харсн
Эн нарн мет,
Билэ, ирлэ, мандлла!
Би, лавта үзлэв!
Тодлдг эс болвчи
Тодрхаһар түүг умшлав!
Андһарлж чигн чадхв —
Алдр үг!.. Болв,
Альдас тер ирв?
Аль өвкнринм негнь,
Күмни хол туужд
Күцкл болж төрэд,
Бичг меддго учрас
Билгиннь мергн үүдэвр
Толһаннь экид барлсн
Тодлвр, үй-үйэр,
(Электрона, квантын умшд

Эрэлгдж, цагт геедрлго)
Ген дахж дамжад
Гентки нанур күрэд,
Харцну цээлһсн цэкллһншн,
Харгдж, уга болсмби?
Тнигжәһэд, шүлг биш,
Теңгр һатцас нисж,
Космосин аһу һатлж,
Күмни алькчи келнә
Үгәр келгдэд уга,
Үнинг зөөсн, көндә
Дольгаг хавлж,

Би,

Дотр санаһарн түүнә
Утхинь тээлж, аңхрж,
Ухандан, эндү тоолврар,
Шүлг гиж санад
Шүтж иткһсн болвзгов?
Хэрү эн сурврмудт
Хээнәв... олад угав...
Өгәнһ сээхн авцта
Өдрмүд, сармуд, жилмүд
Жирһл бээсн хөөн,
Жигтә, күләсн хэрү,
Өөрхнд, холд, аштнь
Өгх гиж меңснәв.
Цуцрлт угаһар шунж
Цуг арһарн гүжрһсн
Седклд, шүлг нуувчан
Секх гиж иткһнәв.
Зугл тер сонһн
Зүүдн ирлә билә!
«Һалв дээснәс ээдгә
Һәрд шовун өөдлж
Һанц ниснә!» — гиж
Һарм лавта бичлә!

НАЛВ ДИИЛСН ЦЕЦГ

Оли жил хооранд
Орчлцгин нег захд,
Көк теңг дор,
Көрстэ һазр дээр,
Евэгч нарни нилчд,
Йөрэлтэ эврәннь алвтд,
Арви хойр ахта
Альма күүкн бээж.
Аав-ээжиннь герэсэр
Арви хойр көвүн,
Хэрд дүүһэн өгтлэн,
Хамдан бээх йоста,
Өнр оларн адусан
Өскж, хэлэж, харж,
Ө-һундл угаһар
Өнчэн авхмн бээж.
Ахирас ах Бадман
Алд тоомсрлж күндлэд,
Дү-дүүһэн дараһарн
Делм күндлж өкэрлэд,
Уульх зовлң уга,
Удырдх көдлмш уга,
Өнр хөвтэ бүл
Өдр болһниг угтж,
Жил, сариг давулж,
Жирһлин сээг эдлнэ.
Өр цээснэс авн
Өдр болһн селлцэд,
Тежэл цугт өгдг
Теегиннь өргн аһуд,
Шавшж нүд таалдг
Шалу көк ноһанд,

Киити булгага һазрт
Кинж малаи хэрүлнэ.
Серд гисн салькид
Седклэн кеер сергэнэ.
Арви хойрас наадкснь
Ахуһан гертэн хураж,
Альма бички дүүһэн
Альд тэвхэн медлго
Альхи дсерэн бэрнэ,
Цуг санси хамгинь
Цаг түдлго күцэнэ.
Ахир-дүүнр цуһар
Асхар оларн хурж
Ард-өмникэн тоолна.
Хоорндан уха селвлцж,
Хүүв-күр кеж,
Ховдг санан уга,
Бээхэри байн болж,
Байрта мөнд-амулц,
Өрк-бүлэри бүгд
Өндр теңгрт ханж,
Хамг сансан күцси
Хөвтэ бээцхэнэ. Зуг,
Күсл болси хөв
Күрэд ирси кемлэ,
Өдр-сөөһин сольлт,
Өөрхи-хол иргч,
Өкэһэд хэрү өндэтл
Өврмжтэ шулуһар шидрдж
Орж ирэд давна,
Медмжэн угаһар мацнад
Мөрэн хурниясар үлдэнэ
Толһан үс нежэдэр
Түүж цаһанар ширднэ.
Баһчудын нинд одахн
Бийэн тоолжаси Бадмин,

(Тогтурга эмтин ахинь)
Толһад буурл орв.
Аав уга болхла —
Ахнь аав гидг.
Ээж уга болхла —
Эгч ээж гидг.
Дамшлтта ах Бадмин
Даалһвр цуһар күцэж
Түүнэс хорсан биш —
Тоомсрлсан гүжрж үзүлдми.
Цасн, усн хээлж
Цаг түргэр ниснэ,
Төрг, зогслт уга,
Төгэнь эргж дүһрна,
Жирһлин жигтэ утц
Жирилһж ардан үлдэнэ...
Нарта дулан өдрэр
Нигт көк ноһанд
Наадад тогльдг өкэр
Нилх туһл мет,
Дууһан дуулж одахн
Дурндан гүүж нааддг
Альвн-дольвн күүкн
Альма мел генткн,
Наснь күрэд болврсн
Намчлсн уйн уласншц,
Сээхлэд хүврж үзгдэд
Сана-седкл байрлулв.
Цаг түдсн уга,—
Цааһас, нааһас, цуг
Эргндк олн нутгудас,
Элвгэр, шалтг олж,
Гиичнр ирдг болж
Гер дүүргж шууглдв.
Мергн залус, баһчуд
Медмжэн угаһар тедн

Үүл, үг, хэлэцэр,
Үчүкн зуур, күүнэ
Авц, уха, эрдм
Алдл уга меддг
Дамшилтга өвгд, эмгд,
Даалһвран дотран бэрж,
Керг хоорнд, дораһур,
Күүк шинжлсинь лавта
Ахнр аңхрсн бийнь,
Арһ уга, бас
Эс медсэр, һольшгар,
Эврәннь ухаһан далдлж,
Үүл кергинь хаһлж,
Үдшэж гинчириг һарһдмн.
Ардаснь, нег-негэн
Ахнр-дүүнр хэлэж,
Тагчг невчк суужаһад
Таш хаһрад инэлддмн.
Үнрин сээһинь хоршаж
Үүлн мет зөг
Үүмүлж цуглуулсн, теегин
Үзл кеерүлсн цецгэшң
Альмад ахнрнь өрмдж,
Айстан ичэшгон төлэд,
Анчинь өгдмн биш.
Удлхн уга дэкиэс
Уужм, өөрхн һазрас,
Хальмг улсин заяни
Хуучн авцин зокалар,
Төгэлнд нерэн дуудулж
Тоомср олсн көгшд
Эрк, махн хамган
Эрвлл уга зөөж,
Зэңг күүкнд орулж
Зальврж хэрүһинь күлэдмн.
Зуг, Альман ахнр,

Эвдрл-керүл угаһар
Эв-довинь олж,
Ицл өцгэлт угаһар,
Ирсн улсиг һарһдмн.
«Көөркэ, мана дү,
Күүнэ хол һазрт,
Һарлцсн нутгасн уужм,
Һанцхарн бээх наснь
Күцэд уга», — гиж
Күүндж хооридан зөвшэрдмн.
«Эрте!» — гиж цаг
Эдн хооран саадмн.
«Эрт» гиснь, болв,
Эрж сурсн бийнь,
Эргин цаад зогсхш,
Эс күлэсн бийнь,
Чаңһ йиртмжин йосар,
Чамаг оньгтан авлго,
Эврэн нар урһаж
«Эндрт» хүврж ирнэ,
Хорманаснь атхсн бийнь
Холдж «өцклдүрт» орна.
Эвдрл үрглжд уга
Эн йосна кемжәһәр
Оньдин дөрвн цагт
Орчлцд бээх хамг, —
Уттж сунад сээхрдг
Урһмл модд, ноһан,
Эмтә-тоотд үнтә
Эмдрлин йөрәлтә жисән, —
Болвсрхнь ирхлә — цецгэлэд,
Болзгнь ирхлә — умкрад,
Эврәннь хаалһан утдулж
Эргндән мөцкд бээнә.
«Ора», «эртин» хоорнд
Оңһасн хөцгл үлднә,

Түүнд ашнь, хөөннь,
Түншсн саналдлһн багтна.
Кемдэн эс учрснь
Күүнд бэргдлго хуурна.
Альма күүкнэ ухата
Арвн хойр ахир
Эн йиртмжин зокал
Эндг уга меднэ.
Дурта, ор һанцхн,
Дү күүкндэн тегэд,
Олн нутгас зэцг
Орулсн улсин тооһас
Сээнэс сэенинь шүүх
Сана зүүсн бээнэ.

* * *

Буруг зөвэр тээлхлэ
Булмгт шүдн хуһрдг.
Чикиг зөвэр тээлхлэ
Чолун хад гекдг.
Ахирин тоолсн тоолвр
Алдг уга бээж.
Зуг Альман хөвнь
Зөвэр хол бүүрлж.
Сарул, харцһу гилго
Сэн мөрнэ гүүдлэр
Дөчн йисн хонгт
Довтлж күрм һазрас,
Хальмг тацһчдан эргидэн
Хурц ухаһарн йилһрсн,
Туурсн зөрг-чидлэрн
Туужд нерэн орулсн,
Долан үйд тохмарн
Дүмбр цолан дуудулсн,
Тоомсрта Арш баатр,
Тооврин эдл-ууштаһинь,

Ухата, үүлтэ, көрхн
Уульһн һольшг Альмаг
Ууһн көвүндэн авхар,
Арвн хойр ахурнь
Ачта гничир илгэж.
«Зөв» гисн сээхн
Зэцг ирхиг күлэж.
Хадмуд көвүнд хээсн
Худнр болх улс,
Күүкэн хэрд өгх
Күндтэ оһн ахурнь,
Үг үгэн авлцж,
Үһн седклэн келлцж,
Һазрин көрс чичрүлсн
Һалв-аюл көдлвү.
Дээлхэр сүрэлкж, ээмшгтэ
Дээсн генткн ирвү,
Үрглжин йөрэлтэ холд
Үй-үйэн көөж
Нег-негэн хайшго
Ни-негн болх,
Тана-мана уга
Таңсг садн болх,
Урвшго андһар тэвж
Уух-идхэн эдлв.
Еңсгсн дууһар геглзгсн
Ятхин айс дахж,
Ядсн нээрт ирж
Яралдж зогссн күүкд,
Цевр, седкл таалсн,
Ценсн дууһан дууллв.
Дарунь селлцж, зогслго,
Далаһан сөгсрүлж, дуһрж,
Көлэн мульжж, нисэд
Көвүд бахтж биһллдв...
Хэрхин өмн асхн

Хэрин тоомсрта гиичир
Хөвтэ, хээртэ, йөрэлтэ
Хүрмин өдр заав.
Зөв болж ахир
Заасн өдр батлв.
Аршин илгэсн худнриг
Ахлж ирсн залу
Өвртк хавтхасн адлго
Өврмжтэ хадг харһв.
Цаһан торһн дотрас
Цог далдлсн мет,
Соньн, үзгдэд уга,
Солцһтрсн герл тарв.
Илв гиж тоолж
Итклго нээрин улс,
Альхн деер ассн
Артрсн торһнур ширтв.
Альма, иньгүдтәһән хамдан,
Арви хойр ахирнь,
Дор ормасн көндрлго
Дотран өврж зогсв.
Хэрин медэтэ залу
Хэлэцэн төгэлц эргүлж:
«Күүкнд, хадм эцкиннь
Күргтхэ гиж даалһсн
Күргнәннь зург»,— гиж.
Күндлсн седклэн үзүлж,
Арви хойр ахднь,
Алдлго күн болһиднь,
Тоомсрлж сөгдн гекэд,
Тедүхнд улаж зогссн
Күүкнүр залу өөрдж
Күргнәннь зургта хадг,
Белгэс үнтэ белг,
Бэрүлж хартнь өгв.
Альма эмэж ичэд,

Авсн торһн хадгарн
Чис улан болсн
Чирэһэн халхлж зогсв.
«Үзүл, үзүл!» — гиж
Үүрмүд, иньгүднй хээкрлдв.
«Хэлэцхэй!» — гиж бас
Хэврһэс медэтнр орлцв.
Зуг, харан өргж,
Зург бэрүлсн залу
Эмтнэ шууга зогсаж
Эрвжго тоолвр кеж:
«Берк ухата, зөргтэ,
Бембэ — танахна күргнэ,
Мандлгсн дүринь үзүлсн
Мана бэрүлсн зург
Иирин зург биш —
Иилһргч ач даасн,
Седклинь бийдэн шиңгэсн
Сидлэтэ соньн белг.
Күмшн жирһл — селгэтэ.
Кемр манахн бүгд
Өдгэ цагин бээдлэри
Өргмжтэ жирһж бээхлэ —
Бембэн эн зург,
Бадм цецг мет,
Байр оньдин тархаж,
Бахтсн дүрэри бээх.
Зеткрлэ харһад одхла,—
Зеегтэ хар нүднэснь
Цусн дусал нежэдэр
Цеврж дусх», — гиж,
Альма талагшан хэлэж:
«Альков, үзүлтн!» — болв.
Эврэн бийнь ода
Эн зург хэлэх
Дуран дарж ядад

Даңж, зовж зогсжасн
Альма дотран байрлж
Ахнр талан гилс
Зөвшэл өгтн гисэр
Зөрж тагчгар хэлэв.
Теднэ зөвинь аңхрж
Торһн хадгиг түргэр
Делгж эвкэринь цуцад,
Дотраснь солиһар асси,
Келсн күргнэинь зург
Күүкн гилвкүлэд һарһв.
Дүринь үзи эврэн
Дүүрц хөвин дулан
Цусарнь гүүж тарад
Цагиг сольсннь медв.
Үзсн улс цуһар
Үүмж ормдан менрв.
Күлцнгү кевэр шинжлж
Күмни седклин гүүниг
Күцднй йилһж медсн
Күңкл зурач билгэн
Хурцлж, бел кеһэд,
Худлын умш бэрсн
Шириг салһж хооран
Шивэд уга кеж,
Һазр дээр бээдг
Һанцхн үнниг даасн
Шир-будгиг семрж
Шүүж, седкллэһэн ирлцүлж,
Килиц уга Бембэн
Кев-яыз хавлж,
Чееж дотраснь герлтсн
Чилгр цаһан сана,
Нарни толь мет
Нүүриннь кеермж болсн
Нүл уга нүдинь

Нэри эрдмэри үзүлсн,
Дүнгэсн Бембэн зурgt
Дүүвр, овр дүрнь,—
Ода, энд, бийнь
Оли дунд зогсж
Үг кели гижэхэр
Үзүлж өврмж болв.
Көгшд, берэд, күүкд,
Көндрлго түүнүр ширтж:
«Дэркэ, ним залу
Делкэ дээр бас,
Бийэри йиртмж кеерүлж,
Бээдгжлм!» — гиж шимндв.
Альма, байран нуулго,
Алг хойр нүдэн,
Альхи дээрэн бэрсн
Зургас хооран авлго,
Зогсж, негт дүринь
Зүркидэн буулһжах болв.
Арви хойр ахираснь
Ах гисн Бадм
Авдран уудлж дотраснь
Алти ус гүүлгсн
Тэвлх иштэ маля
Татад хартан бэрв,
Худнириг ахлсн залуһур
Хэлэж эврәннь белгэн:
«Күргид, таниг, ах,
Күргтхэ гиж эржэнэв.
Эн маля бас
Эңгэ маля биш.
Кемр энүг бэрсн
Күүнэ хаалһд, гентки,
Эмиднь күрм дүңгэ
Эмшгтэ дээсн харһву,
Һазр дээр бээх

Нээлгдсн мууһин элчнр,
Буру уха зүүж
Бүгдд харш кеж,
Түүмр, ширг, һалвар
Түрү-зүдү үзүлж,
Хоран эмтнд халдаж
Хорахар санж ирвү —
Мана күргнэ бәрсн
Маля цуг эн
Хар сана зүүсн
Хамг эрлг шулмд,
Йиртмжд ор һанцхи
Йөрэлтэ дарцх болх.
Белг кежэх малян
Бас нег эрдмнь —
Кемр арднь үлдсн
Күүкнэ төркн, гент,
Зеткрлэ харһж түрэд
Зовлң-зөвүр үзхлэ,—
Мелмлзсн улан цусн
Малян ишд һарх,
Түрү уга жирһхлэ
Тосн чинхлэх»,— гиж,
Бадм сидлһтэ белгән
Бас өминь сөгдн,
Зург авч ирсн
Залун һарт бэрүлв.
«Үй-үйд таңсг
Үнтэ белгви!» — гиж,
Көгшин-баһ уга
Күргнэ маля йөрөв.
Күмни жирһл утдулх
Күргн күүкн хойриг
Ханьцулж, бүл кех,
Хээртэ йовдлан күцэсн
Худиран маһдур өдртн

Тоож, тоомсрлж, күндлж,
Тоосн уга хаалһар,
Теегин улыһтрси ууһар,
Арви хойр ахир
Ариэл күлгән унж,
Ут хаалһинь йөрәж
Уужм холд үдшәв.
Хәрү герүри ирж
Худириннь төр босхж,
Хүрмд өклэд белдх
Хүүв хоорндан кевв.

* * *

Цаараннь... жигтә юмн!
Цагиг солькси мет,
Негиднь өдр өтрлж,
Нари нари — сууна,
Наадкднь — тенгрт түүг
Нааһад зогсачкси мет,
Көндрл уга ормдан
Көшгдси болж мелгднә.
Неги гиснь — эндрәс
Нутгдан үзгдәд уга
Хүрм-нәр белдж
Хурлэж сахньси улс.
Күүк дахж йовх
Күцси өлг-эдтнь,
Герин өөрхнд уга,
Гентки, дугу нарина.
Күцәхин төлә бас
Күн кергтә болна.
Наадк гиснь — дотран
«Наар! Наар!» — гиж,
Аһад хүрм дуудси
Альма болж нарина,
Хо бүрүл тасрх

Харцгу болснас ави,
Өр цээтл Альма
Өдр эклхиг күлэнэ.
Ахиртан цээһинь өгэд
Ааһ-саван хурачкад,
Бэрэнэс алдрси мет,
Байрлж нисн алдна,
Өтрлж эцкр теегүрн
Өргмжтэ седклтэ харна.
Эжго һазр олж,
Энд-тендэн хэлэж,
Эвлж сууж авад
Эрднь — зурган харһна.
Соньн йовдл! Энүнд,
Седклэрн шулудулси хүрм
Күлэси кем — удан,
Күцгдшго болж медгднэ,
Зуг, эрт һарад
Зурган татж авад:
«Менд, инь!» — гихлэ,
Мишэж Бембэ бас,
Хэлэцэн хэлэцлэнь харһулж,
Хээртэ бүлэн седклэн
Үг угаһар келсинь
Үндэн Альма аңхрж
Теңгрт ханлт өргнэ...
Тер цагла, чирмтл,
Гү тэвх үд
Гүүһэд күрэд ирнэ,
Наадксд мет, бас
Нарн һарн — сууна.
Хээртэ иньгинь зург
Хэлэв-хэлэв — нүдн
Ханж хооран һархш,
Далдлси түүгэн, Альма,
Дэкиэс һарһж авад

Давтж сүзгчлж ширтнэ.
Телүрксн зүрки лугшж
Теслт чилн алдэд,
Һоньг чидл авад
Һолд күрн гихлэ,
Ут еңсгсн дууг
Уульн алдад эклнэ,
Дуула-дуула бээтлнь
Дуунла хамдан чеежнь
Гиигрж сарулдсн болад
Герлэр дүүрэд делснэ.
Һалун, һанцх доңһдхла,—
Һазр, йиртмж шинрүлдг
Хэлэж оли күлэсн
Хавр ирнэ гидг.
Дурн, тер мет,
Дүрэн һанцх үзүлхлэ,
Дүүрң хөвэр седкл
Дуулж күүг хүвүрлдг
Арви зурһа күрсн
Альма, өдр ирвэс
Услур авсн модншң,
Улм-улм сээхрнэ,
Гельг көркхн чирәһэснь
Гелвлзсн толь асхрна.
Күмни сээхнэ өслтд
Кемжән уга гисиг,
Эврәннь бээдлэрн күүки
Эргндк улст батлна.
Тер сээхнь негт
Теңгрин нарна герлшң,
Төгэлцгд бээх сээхиг
Толярн герлтхж илдкэд,
Кенэ чигн янз
Кевинь ясрулж үзүлнэ.
Хээртэ түүнэ нилчд

Хэлэц цецгэрж ондарна.
Альман арви хойр
Ахирнь, хотна улс,
Жигтэ, күүкнэ хуврлт
Жирһлин хөвд тоолна.

* * *

Яндг-кегдг болвчи
Ядси болзг өөрдүлж
Өдр сөөһөр сольгдж
Өмэрэн уралж жиснэ.
Өрүһэр нег дэкж,
Өөглж зүркнь өвдж:
«Йор болхви эн?
Юңгад иигдви?» — гиж,
Учринь олхар седж
Ухарлыг чирэтэ Альма,
Өрмдж оньдин өгдг
Өргн теегүрн һарла.
Саак зурган хэлэж
Сана седклэн төвкнүллэ.
Тиигжэһэд, ормасн босад
Толһан ораһас дорагшан
Ташуһарнь гүүж бууһад
Тедүхнд бээх нуурин
Зегстэ көвөһүр ирж
Зогсад, эрэ өрмтрси,
Негт шил мет,
Нарна герлд артрж
Нээхлси усна көрснэс
Нүдэн авлго хэлэв.
Нигт зегснэс һарад
Негт шар цецгэсэр
Цувг татсиши, ардаси
Цувси һуужмлмудан дахулж,
Усчдгиг дасхи, хамднь

Уха сурhжах бээдлтэһэр
Эврәннь келэр күүндж
Эмиг нүһси көвнэ.
Усид толһаһан булхулж,
Удан боллго тендэс
Жирмэхэ татад һарһиж
Жилвтүлж үрдүдтэн үзүлж:
«Дурати!!» — гисн бээдлтэһэр
Дуршж олвран зальгна.
Эцк болм бээдлтэ
Эр нүһси хэврһэс
Һалвр сээхн толһаһан
Һооднь бэрж жисэд,
Бүлүрн өөрдж ирэд,
Бүлэн жөөли дууһар:
«Хот өлвг һазр
Хол бишд!» — гиж,
Хээлси өңгтэһэр зэңглж,
Хэрү тедниг эргүлж,
Үзг заасн дүртэһэр
Үкс гиж өтрлв.
«Нүһси болдг болвчи
Ни-негн бүлэри
Нилх үрдүдтэн кинж,
Нисж хооран һарлго,
Онц-онц тустан
Олз арһан хээлго,
Нег-негэн хэлэж
Нартд бээдгж», — болж
Өкэрлж дотран Альма
Өрмдж, уюрж саив.
«Бидн чигн үрдүдтэн
Бичкнэсь авн ингж
Арчлж, кинж, өскж,
Асрхвдн...» — гисн ухан
Толһад гилс торһад

Тогтнун Альман зүрк
Эрүн седклин дулаһар
Эмтэхнэр услж таалв.
Даруны, негт хэврһэс
Дотр ухаһинь күн
Үзсн мет энүнэ
Үүмсн чирэнь улав.
Эргндэн, чочн, хэлэж
Энд һанц бээхэн
Санж, бийнь бийдэн
Сана зовж, мишэв.
Нуһсдын, ца, уужм,
Нуурин тал дунд,
Хойр хун усчж
Хоорндан күр кеж,
Тотхж ормдан көшж,
Толһа, күзүһэн ханьцулж,
Жигтэ хөв белглсн
Жирһлд хансн болна.
Иньглсн хойр хунур
Ирү хэлэцэр хэлэжэхлэ:
«Бидн чигн бас
Бембэтәһэн хоюри...» — гисн
Өргмжтэ санан төрэд
Өмннь торлзхла,— Альма:
«Акад юмн болхви?
Ахир, төрл-садн,
Сээхн үүрин күүкдм
Сананд өөрдж орлго,
Һазрин захд бээх
Һанцхн Бембән дүр,
Седкл-ухаһим дүүргж
Сана эзлдмби?» — гиж,
Тиньгр уснас сурв.
Тингж бээтлнь нуурин
Тогтнун эвдж, өөрхнд,

Шухур алтн мет
Шар хачрта захсн
Шууга татад зегснд
Шалвачад өөдэн өсрв.
Ардаснь бас дураһад
Альвлж захсд һэрэдв.
Альма бас дөгэд
Альвлх дурнь күрэд:
«Наласн усна иньгүд,
Наадтн, жирһтн!» — гиж,
Нүһсн, хун, захснас
Нуулһн уга, илэр,
Дурна өгсн белг
Дотр байран үзүлж
Цеңсн дууһар хээкрв.
Цуһараднь сэ келж,
Өкэр цаһан һаран
Өргж инэхэд дайль.
Невчк ингэд зогсжаһад
Нуурин цегэхн усар
Нүр-һаран уһахар,
Цогц бийэн сергэхэр,
Цервж ишкэд уснд
Өвдгцэхэн Альма орж,
Өкэс гиж, агчмд,
Өөрхнэс эврэннь чирэхэн,
Шилшц, гилвксн уснд
Ширтж хэлэхэд өврв.
«Му бишв!» — гиж
Мусхлзж бийдэн келв.
Тернь — нольшгин темдг.
Талданар авад келхлэ —
Эмтнэ дүр сээхрүлдг
Эрүн шагшавдта Альман
Дурн, кемр бийднь
Дуту бээсн болхла,—

Дунд дутуһинь дүүргэд,
Дүңгэси, делкэд уга,
Арагнид Альмаг хүврүлж
Алдр хээрэн күргв.
Ончта күүкнэ седклд
Орчлнд бээх хамг
Киилдг, эмтэ-тоотд
Кинж тусан күргснэс
Үлү хөв йиртмжин
Үрглжд уга болна!
Йиртмжин бээх хамгиг
Йилһж, алгчлж, өөлго,
Цугиннь кел ацхрж,
Цуцрлт угаһар үнн
Дотр санаһан үзүлж;
«Дуртав! Дуртав!» — гиж
Даранднь байрлулж зарлх
Дурнь күрнэ. Тер
Өршэңһү седкл чирәннь
Өңгд сээх немж,
Эмтэ-тоотыг бийүрнь,
Ээх мартулж, дуудна.
Дурнас —

байр,
хөв,

Дун,
орчлнд бээх
Хамг өргмжтэ сээхнь
Хээртэ эклцэн авна,
һанцхн дурн
эмдрл
һазр деер үүдэнэ!

* * *

Болв, һазр деер
Бас дурна харш,

Хар санаа, өшөн,
Хамдан гилтэ бээнэ.
Дурнд авгдж тер
Дээс мартсн хөөн,—
Дер-дорас босж
Дээсн ээмшг үзүлнэ..
Альма — дурна дурн,
Альвлж ус шалвачж,
Нүдэн аньж, чирэһэн
Нуурин уснд булхулж
Наадад дөгжэтл, генткн,
Нүһсн, хун, цуг,
Нур дээр, өөрнь
Бээх эмтэ хамг,
Бээгж, үргж, шуугж,
Чишкж чашкурдсн дууһарн
Чикнэ экинд хадгдж,
Бүлэри, онц-онцар,
Бүгдх һазр хээж,
Нигт зегсн талагшан
Нүр-нүкнүри зулв.
Чилгр көк теңгрэр
Чис гиж, негт
Нэрхи хар сумншң
Ниссн үүлн үзгдв,
Хаалһднь нааджасн шовуд
Хуухрж һазрт унв.
Үкс гиж нуурас
Үүмж Альма һарад
Энд-тендэн хэлэхлэ —
Эргид юмн уга.
Зугл ээвлхлэ цокж
Зүрки чеежд догдлв,
Адрута нооста һарар
Атхж тэвл уга,
Зүүһэр дээрэснь хатхж

Зовасн болж медгдв.
Нүднэс турглж һашун
Нульмси эврэн асхрв.
Яхлж Альма му
Йор гиж сани,
Адһж Бембэн зург
Авад хэлэв — урдкарн
Магна тиньгр, чилгр,
Мандлси бээдлнь үзгдв.
«О, хээрхи!» — гиж
Ормднь хэрү дүрлһилэ:
«Альма!» — гиж нежэдэр
Ахириннь түцшж дуудси
Ээмшгтэ, зовлцта дун
Эрэ соңсгдси болв.
Генэртәһэр уульж Альма
Гериннь үзг бэрж,
Шудтан, хаалһ угаһар,
Шулуһан һарһж гүүв.
Ки давхцси бийнь,
Күүки тотхж амрхш,
Зүрки телгдси бийнь,
Зогсж завср өгхш.
Сальки уга бийнь,
Сэрвкж хормань делснэ.
Хур уга бийнь,
Халхарнь дусал һоожна.
Зөрлцси таньдг улс
Зогсж алц болна.
«Альма!» — гисиг соңслго
Адһж күүки гүүнэ.
«Ахир мини!» — гиж
Амнь эрэ көндрнэ.
Үг биш — түцшлһн
Үүмси келнэснь алдрна.
Ах Бадмин үүд

Алхад үкс орв.
Цэс гиж һоларнь
Цэкллһн цоксн болв.
«А-а-а!» — гиж хээкрж
Альма харһцад унв...
Арвн хойр ахнь
Нег-негнәннь өөр
Негт зөрц зерглдэд,
Дандж муурсн дүртэ,
Дараһарн цуһар кевтж,
Зуг, күн болһнәннь
Завжас цусн һоожж...
Ээмшгтэ Альман хээкрлһ
Ээлин улс соцсж,
Гүүлдэд дарцлдж ирэд
Герүр орн, сүрдж,
Толһаннь үсн өрвэлдж,
Тотхж менрэд зогсж,
Нүдән ахирасн авлго
Нурһарн хэрү цухрж,
Тагчгар, үргсн малшн,
Тарад үкс зуллдв.
Өтрлж гермүдән цуцж,
Өрк-бүлэри гүжрж,
Цусан үзсн үкршн,
Цуһар ормасн оольв.
«Ширг» үг шингж,
Шивр-шивр гилһж,
Шимндсн хотна улсиг
Шин бээр хээлһж,
Темэд, цармудыннь шулудулж,
Теегин холур нүүлһв.
Хар саната шулмин
Харал күцэд күрж
Хотнур өл-өвчн
Хүвсхэд ирснд тоолуль.

Эмтн Альмаг хармивчн —
Эмн дота болв.

* * *

Серл орж нүдэн
Секн Альма дэксэс
Сүртэ йовдл үзж
Сүвлх арн хээв,
Болв ухан хутхлдж
Будн толһа дүүргв,
Нульмси боомт угаһар
Нүднэ хара хаав.
Нарн бөксн мет
Нүд чичм харцһу
Һазак йиртмж биш —
Һашурдси чееж бүтэв.
Орль-һарль сегэнд
Орчлц сарулдн — унтриа,
Серүн зүүдн хойр
Селлци сольгдси болна.
Хольврси чагчм уулын
Хад бөгс дарж,
Хойр һарарн һазр
Хамад бийүри маажж,
Алдрн гисн бийнь
Арн күрлгө зовад,
Цонси нарнд шатад
Цөкржэх күүншц, Альма,
Һаслц һаслж тиирчж,
Һашутаһар гейүрж түцшж,
Һолан цокж уульж
Һанцхари гертэн кевтнэ.
Альма — бичкхи дүүһэн
Альхи десрэн бэрдг,
Адгни дүүһиннь төлэ
Арслцгин амнд орж,

Арг цаһан саната
Арви хойр ахнь,
Таалж жөөлэр хэлэдг
Тарвжин хурц нүдиднь
Харан уга бөксн,
Холас э соңсдг
Соир хээртэ чикиднь
Соңсвр уга бөксн,
Шидрдсн бораг үнрэрнь
Шинжлж алддго хамртнь
Шиншвр уга бөксн,
Эрүн йиртмжин зокалар
Эгмэ-тоотыг ниилүлдг
Эмдрлэн алдж бөксн,—
Альман һаслц ода
Ацхрлго дараһарн кевтнэ.
«Кезэ чигн таанриннь
Келсн үг соңсшгов.
Дүүвр сээхи ахириннь
Дүр дэж үзшгов.
Өнр таанран алдж
Өнчрэд һанц үлдвл...
Хольжад одвлт!...» — гиж,
Хээкрэд чашкурдад уульн
Халун нульмснь чилэд
Хагсу һашурдсн нүдтэ,
Халта зовлцд ханхсн
Хоолыннь дун төгсэд,
Экрэд тагчгар Альма
Ээмэн чичрүлж түңшнэ.

* * *

Бүчр кедү нэри болвчи
Бийиннь темсэн даадг.
Зөвүр кедү ик болвчи
Зүрки зовлцган даадг.

Аштнь, бийэн бэрж,
Альма өндэж босв.
Кедү цагт энд
Кевтсэн күүкн медхш.
Сегэрж сарулдси чеежд
Серл урдкарн тогтв.
Торлзси кесг сананас,
Толһаннь экнэ гүүнэс,
Берк зовлц заагас,
Бембэн гегэрсн дүр,
Үүлн заагас гилвкж
Үзгдси толь мет,
Өндэж, һаслцгинь хувацж,
Өрмдж, уюрж, жөөлнэр:
«Хээмнь» — гиж келснь
Холас соңсгдси болв.
Теч алдж дэкиэс,
Теңгр, һазр уйдулж,
Альма: «Бембэ-э!» — гиж,
Асхрулж генэртәһэр дуудв.
Тер һашурдси дууһинь
Теегин өвси соңсж
Бүчр бүртэд зарлж
Бүртн бүгдәри гейүрв.
Сальки хавлж уйдад
Сала-сартгар зэнглв.
Шовуд, ац, адусн
Шугшад уульси болв...
«Онъдин гер дүүргдг
Олн иньгүдм яһсм?
Хол, өөрхнэс ирдг
Хотна залус яһсм?
Көөрксиг бас зеткр
Көндәһэд оркси болхви?» —
Кирд гисн ухан
Күүкнэ серлд торлзж,

Үкс ишкэд эн
Үүд алхад харв.
Эмтэ юмн уга,
Э-чимэн уга.
Хотна бүүр эргнд
Хоосрж эжгорад үлдж...
Нулмтын киитн өмсн
Нундл өскж, ниснэ.
Цецгин сорв мет
Цармудын санһсн харлна.
Оһтрһуд урд кевәри
Оларн одд цэәнэ.
Орчлнд мел төрүц
Сольлт эс болсар
Сарул, тиньгр, дүүрң
Сар бас дүңгәнэ.
«Бәрэд мордн гихлэ —
Бәрдг дел уга.
Батхи хөрн гихлэ —
Хөрдг сүл уга,
Хоосн үлдв», — гилһнлэ, —
Санаһинь хавлсн мет,
Сәрвкүлж хормаһан делскж,
Аризл мөрн дсөрән
Аһарар нааран нисж,
Альман өмн шуукрж,
Таньдго эмгн бууһад,
Теврж, эгзңнж, шугшад:
«Хээмнь, хээмнь, кукн,
Хамдан уулий», — гивв.
Агчмин зуур өврж,
Алицтрж: «Кен болхви?
Альдас ирсмби?» — гиж,
Альма торс санв.
«Хэлэж нүдм ханшго
Хээрн минн зеенрм.

Арвс баатр залус
Арви хойр садирм,
Кезэ, альд тадн,
Кенд му кесмт?» — гиж,
Келж кевшэд, ярж,
Көгшн эмгн энснэ.
«Альк хар санатын
Анд харал нааран
Күрэд, ним хүндлгтаһар
Күүкдим авб?» — гиж,
Зогслго шуукрж, саналдж,
Зовад түңшж тиирчнэ.
«Һазр деер би
Һанц биш бээжлм.
Зөвүр хувацх садниг
Заяч үлдэжлм», — гиж,
Һашутаһар һаслжах эмгнд:
«ҺаҺа, яахмби?» — болж,
Седкл бүклднь эзлсн
Сурвр Альма өгв.
«Арһулдыч невчк», — гиж
Айрж тогтисн бээдлтәһэр
ҺаҺань мөрнэ жола
Һазрас өргж көтлэд:
«Тэвчкэд ирнэв», — гиж
Тег талагшан һарв.
Ахириннь күрәс сүрдлго
Альма герүрн орв.
Зул өргж тәвэд,
Залярнь харцһу герлтхв.
Бас герл немхәр
Бөлтинь ясж шамд
Һал орулж сарулдхад
ҺаҺаҺан орхиг күлэв.
Адһсн бээдлтә һаҺань
Алхад үүд орлһилань

Ахириннь чирэ, генткн,
Агдһлзад одсн болж
Альман нүднд үзгдв.
Һазрт кевтсн зсенрүрн
ҺаҺань өөрдэд, өкэж,
Күн болһнаннь мацнад
Күрдн дүртэ юм
Күргж, (ном умшжахмби?),
Аман эрэ көндрэж
Арһулхнар дотран бурж,
Ах Бадмин мацнад
Альхан тэвэд бэржәһэд:
«Альма, кукн минн,
Ахирчн эмд!» — болж,
Бээгсн керэ мет
Борклсн акад дууһар
Байрлж чацһар келв.
Дэрвкж седкльн делсэд
Дэкэд давтулхар Альма:
«Яһтха гинэт?» — болж,
Ядсн дууһар сурв.
«Эмд гинэв, зуг
Эмнь эднэ цогцд
Аралжна утцид мет
Амнднь күрэд тоорчана.
Нисж һарн гинэд
Негл жаахн уршгар
Наалдж цогцаснь саллго
Нээлт өгчэнэ!» — гиж,
ҺаҺа, Бадмин эрдмтэ
Һар, һартан атхж.
Баһлицгиннь көкрсн судц
Бэрж лугшлһиннь соцсж,
Чикән сонртулсн Альмад
Чишкэд дэкрнэс хээкрв.
Адһж күүкн босж

Ахирурн шулуһар өөрдв,
Бадмин баһлцгин лугшлһ
Болһаж бийнь чиңв.
Эрэ көндрсн цусна
Э соңсж байрлж,
Наадксиннь баһлцгт, түүншн
Нээлсн эрэ лугшлт,
Хүрмин нээрин шууганшц
Хөв зүрхиднь белглв.
«Һарлцсн эңкр сээхн
ҺаҺа минь!» — гиж,
Уйдж дэкснэс Альма
Уульн эмгиг теврв,
Болв эн нульмснь
Байрин болж һарв.
«Арһулд, негинь олтл,
Айстан бахтхмн биш.
Ахирчн эмд болвчн
Эмдрл үкл хоорндк
Эрвжго завсрт одачн
Аралжна утцнд унжжахиг
Бичэ мартыч», — гиж,
Бийнь һартан бэрсн
Күрдин дүртэ, күрч
Күнд юман цуцад,
Нимгн илгн цааснд
Нигтэр дара дараҺарнь
Барлата цусн үзгүд
Болһаж умшад, шүтж,
Бишлһэл кесн болв.
Өрчднь агчмд төрсн
Өргмжтэ ицлнь унтрж
ҺаҺаннь амнас ода
Һарх үгинь Альма,
Алх, аврхин нег
Лацата зэрлг мет,

Ажглж, иткж, нээлж,
Атиж, күлцигү тевчв.
Ахириннь төлэ, зөрж
Атхж нулмтын цог
Зальг гихлэ — Альма
Зовж ховшлх уга
Хату загаг күцэж
Хөвдэн тоолх билэ.
Ахирчн эмдрх, зуг
Альма бийчн ода
Тамд ор гихлэ,
Тагчгар заячдан ханж,
Шулудж маасхлзад инэж,
Шудтан орх билэ.
«Хэлэ!» — гиж һаһань
Хумха хурһарн хатхж,
Икркг, омглсн дууһар
Илгн цааснд барлата
Аралжн-сармалжн тамһ
Альмад зааж үзүлв,
Тамһ үздг болвчн
Тээлдг арһ уга,
Чидл, оныг, билгэн
Чикндэн орулж Альма,
Алдлго келсинь тодлхар,
Аминь хэлэж чицнв.
«Эцкр минн зсенрт
Эрк харш болснь
Эмн уга биш,—
Эмтэ юмн бээж.
Зуг арг арвс
Залус бөк болад,
Эмэн харшд өглго
Эрэ эмд үлдж.
Гөлмнэ угц таслм
Гүр, бөкүнин бийнь

Ахиринчн эмнд күрх
Арһтань маһд уга.
Төр учрас ода
Теңкән уга күнд
Көрг ман хойр
Күцэх үүл учрв.
Алвт бидн эргүлж
Эмтэ юмн төрүц
Алхж давж чадшго
Ээмшгтэ бэ тэвхмн.
Дотр үлдсн хамгинь
Дорнь аврлт угаһар
Догшар хораж кудхмн.
Ахиринчн харш бидн
Арвн хойр хонгт
Хэээж эс динлхлэ...
Хээрн зенирм!..» — гиж,
Харм төрж эмгн
Хэклсн дууһар чаңһрв...
Булһрсн һар эзнд
Бийднь ацан гидг
Болв седкя булһрхла
Авлта эмдря эзидән
Ацан болдг зокал
Альма бийдән секв.
Ахириннь өөр нүдән
Аньж серлго унтх
Дуран күүкн нууж
Догран түцшж бэрлэ.
Зуг ода соцсснас
Зүркнь менрж ээмшв.
«Нүл уга эндрк
Нүһсн, зәһсн, хуныг,
Хөн, үкр, малыг,
Хамг эмтэ-тоотыг
Хорах үүл...» — гисн

Хар сүртэ ухан
Ноларнь мөсн мөг
Ноожж чсөж хоострулв.
«ҺаҺа, ахиртм харшлсн
Һанцхн хортнас көлтэ
Килнц уга түмниг
Килнцж хорасн манд
Сэн болхний?» — гиж,
Сурж хэрүһинь күлэхэд,
Ажглж алмацсн дүртэхэр
Альма эмгнүр хэлэв.
Бийнь буру гижэхнь
Бээдлднь лавта үзгдв.
Кедү ик зовлң
Керчж зүрк мервчн,
Дотрнь эмгнэ тускар
Догшн хар өсв.
Һаслң хувацхар гентки
Һазадас ирсн һаҺан
Хэлэцнь Альман зеллэ
Харһж өөрджэхми уга.
Килнц ке гисн
Кинти ээмшгтэ үг,
Күн авцта болхла,
Кенэс ингж һарх?
«Альхн дсөрэн өсксн
Арви хойр ахиннь
Ачинь медж хэрүлдг
Айта күүки бээжч!
Нааран хэлэ!» — гиж,
Нүдэн цээлзүлж эмгн
Хэлэцэн Альман нүднэс
Хэврһшэн авлго ширтв.
Эрэслж күүкиэ толһан
Эк бурһудсн болв.
Күндрж будцтрсн толһа

Күн тесж болшго
Күчрэр өвдж, зоваж,
Генткн өвддгэн уурж,
Герлтж гнигрсн болв.
Чееж талваж сарулдад
Чилгртж Альма төвкнв.
«Аврлт угаһар мини
Ахирим авхар седсн
Эмдрлэс өшэһэн би,
Эмэрн шорддг болвчи,
Авхв!» — гиж Альма
Аралдж анһар тэвв.
Акад юмн! Иигж
Альман амн келвчи,
Күүкн бийнь дотран
Келжэх үгэсн сүрднэ.
Хойр Альма ода,
Хоорндан төрүц таарлго,
Нег цогцд багтж
Ноолда кежэсн болна,
Андһарлжахнь, зуг, наадк
Альмаг диилжэхнь медгднэ.
Күүкнэ, хату анһартан,
Келсн үг болһнлань,
Кевнь урдкарн үлдвчи,
Хөвлһсн мет, чирэнь
Хүврж ондан болв.
«Сэн шиидвр!» — гиж,
Сээмсрхсн бээдлтэһэр һаһань
Толһаһинь илж өкэрлэд
Таалж өрчдэн шахв.
«Ахир-зеенриннь биш —
Ааһ шөлнэ төлэ
Нар унтрав чигн
Нүл болдмн биш.
Нэ, кукн, ода,

Нег-негэн медлицж
Күүндсмдн болж. Керг
Күцэх ксм ирв.
Һаза идшлж йовх
Һал асж нисдг
Сиддтэ мини мөрэр
Сөөннь бийд нисэд
Бэ төгэлнд тэвэд,
Бээси эмтэ юм,
Ахирасн харш хольжулж,
Аналһж хэрү ир.
Би энд зеенртэн
Баран болнав», — гиж,
ҺаҺань күүкид келэд
Һартнь мес бэрүлв.
Буру гилго күүки
Босж һазаран һарв.
Һаран өргж заңһхла, —
Һазр дорас өмннь
Һал асси нүдтэ
ҺаҺаннь күлг зогсв.
Өсрж эмэлднь тусад
Өөдлж Альма нисв.
Одд, сар, теңгрэс
Ормалдж, эс итксэр,
Аврлт уга күүкнүр
Алнтрж деерэс хэлэв.
Элкдж нисси мөрнэ
Элки дорк һазрнь
Харлж хуухрж шатв,
Хамг эмтэ-тоотнь,
Үүмж зулхар седвчи,
Үмсинд хүврж тарв.
«Өшэ! Өшэ!» — гиж,
Өмэрэн мөрэн залж,
Шүдэн хэврж тачкнулад

Шүрүтэхэр күүкн гүүлгв.
Мөсн болсн хэлэцнь
Месин кинтэр шилкв.
Цевр цаһан чирэнь
Цецкртж көкрэд балрв.
Торһн асхрсн үснь
Төмр сунһуг болв.
Өрнь хатурж гүдэд
Өрчдк жөөлн зүркнь
Харалын чидлд хольврси
Хадын чолунд хүврв...

* * *

Альмаг һазаран һарһчкад
Альхан ташн, эмгн,
Арвһр-сарвһр нооста
Атхр хар мусд
Хөвлһж, элкэн авад,
«Ха-ха-ха!» — гиж,
Хээкрж инэн, тоңһрцглад,
Арви хойр залуһур
«Алькасьн эклхв?» — гиж,
Өөрдж тедниг хэлэж,
Өвгэрг ахинь шүүж:
«Ах нойн баав,
Амрснтн болх», — гиж,
Хар нооста һарари
Халхаснь базһад авб.
Бадм нүдэн секэд
Бависн мусур хэлэж:
«Һахан үнртэ кетэр
Һавлан дүүргж чиксн,
Һазрт орх гер уга,
Теңгрт орх терз уга,
Тенсн һодль нааран
Теңцлдхэр ирвчи?» — болж.

Багси дууһар мусд
Бод-бод келв.
«Сурхас урд кевшдг
Суврхг юми бээжч.
Болв, түрд гилчи,
Боннь хавсичи хамхлад,
Бог чимгичи күүлэд,
Борьвинчи шөрвс таслад,
Белвркэнчи яс мөлтлэд
Бичкдүдт аару кеһэд,
Бор махарчи түүкәһэр
Бортаж кевтх дүүричи
Бордхла яһнач?» — гиж,
Борклси дууһар мус
Босад герэр йовдциж
Бадмиг сүрдэхэр келв.
«Андн чамаг даажох
Алдр хээртә һазр
Ю эс даахви?
Арһулд невчк, чичр!
Ар үзгәс элкичи
Йүүхнй эс аашну?
Күцклин үг бээдг:
Килнц уга күн
Тенси чамас биш,—
Тамас чиги ээдго!
Медгдвү?» — гиж Бадм
Мусхлзж хэрү өгв.
Мус Бадмур ширтж:
«Үг булалдж цаг
Үрэхэр бээхшив. Соңс!
Эвдрл биш, нанд
Эв кергтә, тодл!
Эндрин бийднй йовад,
Бембә залуд өгси
Белгән — һәэд һарм,

Алтн иштэ маляһан,
Арһинь олж, дурарн —
Хулхалхла — хулхалад чигн,
Хул олзлхла — олзлад чигн,
Хуһлад шатахлачн, — би
Худнр танаһур илгәһэд
Альмадчн үг орулад
Айта садн болхвдн...
Эс тинклә...» — гиж,
Эв гижэсэн сани,
Эврәннь арадлһан дарв.
«Аңхарг уга чамла
Айстан би шальшхшив.
Арвн негн хонгтан
Арһчн манд күршго.
Цаараннь болхла чини
Цагчн ирх» — гиж
Үгән Бадм таслв.
«Үклчн һартм!» — болж,
Дәкнәс Бадмиг такраж,
Даруксурнь мус орв.
Арвн негәрн цуһар:
«Асхрхла — ааһ цусн,
Әгрхлә — нәәми чимгн.
Ахин келсәр» — гиж,
Үг авлцсн мет,
Үкләр ээлһсн бийнь
Гөвс гилго, негндән
Гүдж әдн зогсв.
«Цаг бәәнә!» — гиж,
Цаараннь бас мус,
Долан хонгтан ахнриг
Догшар мошкж цаажлв.
Бадм сүл асхн:
«Буру хэләсн уулд
Нарни чөлән тусдго.

Бузр ухата чамд
Нанас юмн күртшго.
Бембэ удлго эврэн
Белгтэһэн чамур ирж
Эрсичи эрчмнж бэрүлх!
Эргү бирд» — гиж,
Эс сүрдсэр келв.
Мус өмнэснь инэж:
«Мөн сиит, арагни,
Тана дү Альма,
Таасж, элгсж нанур
Эврэн ирсн цагла,—
Элгн-сади өөрхи
Эцкр худнр болж
Эврэн бийстн тадн
Эзнэс күртвзго гиж,
Мини нохасшң, шарвадж,
Меңсж үүднд суухт!» — гиж,
Нээмдгч өдрүрнь эн
Нээлж, ицж орв.
Яһдг болвчи, мус,
Бийиннь толһад аштнь
Ярһчин сүкэр унх
Белг кесн маляг
Уга келһх санаһан
Ухандан бэрж ицнэ.
Бадмин оньдин давтж
Бембэ гиж келдг
Нернэс дотран ээвчи,
Негинь олхв гиж,
Берк цааж тер
Бембэднь санаһари белднэ.

* * *

Альма сөөһэр нисж
Ахиртнь харш болх

Алтыннь эмдрл хорана.
Өр цээтл көдлж
Өдрэриь амрлн авна.
Бембэг хая санхла—
Безг ирсн мет,
Беерж, харулж, чичрнэ.
Тер цагла чирэнь
Талдан өңг авч,
Урдк сээхэри герлтж,
Ульни төсвө болна.
Дурн мисхлд ирж
Дүринь дотраснь сольна.

* * *

Дурн! Дурн угаһар
Делкэд бээдгнь, тиигжэһэд,
Олнд дуту уга,
Олдх чигн биз,
Зуг тер улс,
Заячари эс арчлгдсн,
Төрхэрэ сохр болад
Теңгр эс үзсн,
Дүлэхэр экэсн һарад
Ду эс соңссн,
Жириһини олн белгин
Жигтэ сээхнэснь дутж,
Өдр жилмүдэн давулсн
Өр өвдкэдг, көөркс!
Болв, кемр дурн
Буульмжта, өргмжтэ бийэри
Толян төгэлнд асхж
Толһа динирүлсн цагла,
Орчлц һарари өргж
Оһтрһуд күргх седкл
Орулж байрлулсн цагла,—
Урд эврэнчи күсл

Уха авлси хамг
Чинрэн гентки гееж,
Чи эндр шинхи
Нүдэн секж түрүн
Нар үзсншц болдг!
Хол назрас шуугж
Хээртэ зэнг зөөж,
Хадмуд хээж харси
Хотна залус ирси
Мандлгси өдр Бембэд
Мартгдшго байр өглэ,
Арш баатрин көвүнд
Арслцгин чидл немлэ.
Төрсн өдрэси авн
Төрүц юмнас ээдго,
Ээнэ гисиг күмни
Эмтин мууд тоолдг,
Эврэннь залу нерэн
Эмиг көдэ теегт,
Налзу һунн буурла
Нанцхарн нүүрцж харһж,
Дими бишинь олд
Диилвр бэрж батлла.
Налзу буур дэврхлэ
Навшунар сөрлцж һэрэдэд,
Хойр бөкн хоориднь
Хаб гиж тусад,
Тэвлх иштэ маляһарн
Толһа төвлж шүрүтәһәр,
Таш гисн ээтәһәр
Татн цокхла — толһань
Хойр эңгрж, күзүнднь
Хэврһшән унад унжла...
Тер өдр Бембән
Теегтән туурсн эцкнь
Хадмуд көвүндән хээж

Худир Альмаһур йовулла...
Альма — келсн күүкнь
Арвн хойр ахтаһан
Мусин һарт орсн
Му заята өдр,
Бембэ эврәннь хүрмин
Болзг тоолж теегт
Байрта, өргмжтэ йовтл
Бас зүркнь өвдв.
Йорал уга һаслц
Йор зэңглсн болв.
Чишксн Альман дуудлһн
Чикнднь күрж хадгдв.
Бембэд хадмуднь өгүлсн
Белг — сиддтэ маля,
Һариннь альх, генткн,
Һалар шатасн болв.
Малян ишд чинхлзж
Мелмлзсн цусн үзгдв.
Агтан эргүлж Бембэ
Аавиннь герүр довтлв.
Арш ууһн көвүндэн
Арнзл зеердэн унулв,
«Адһ!» — гиж келэд
Ардаснь һаран дайлв.
«Аавинм сурсн тоотынь,
Ах-дүүһин седклэр
Тевчж күцэдг арнзл,
Түрүн мини сурсим
Күцэж үзич!» — гиж,
Күзүһинь теврн уульж,
Кевшж Бембэ эрв.
«Дөчн йисн биш,
Долан хонгин зуур
Келсн күүкнэм нутгур
Күргж үзич!» — болв.

«Бембэ, хээмнь, чамаһан
Бичкнэсчи авн тевчлэв.
Арһлж үзнэв!» — гиж,
Арнэл эврэннь сүүдрэсн
Алд өмн тусад,
Турун дорнь ээрсн
Тоормас жиһшн зулад,
Дола хонад дигтэ
Дарук сөөннь өрэллэ
Дөрв көлдж унад:
«Алвтнь эн» — гиж
Акрмдж, эмсхж келв,
«Амрсв невчк, нань
Арһ уга» — болв.
Эмэлэн дерлж Бембэ
Эврэн бас унтв.
Зуг, өрин өмн,
Зүн үзгин ирмг
Шарлж гегэрж өөдэн
Шармгдад уга бээтл,
Меклэ, моһан элкншң
Месин киит зүүсн,
Өрин гинч үзгдл
Өмннь шилвкж зогсв.
Һал ассн мөрнь
Һазр туруһарн чавчв
Хоран халдал уга,
Хооран һарл уга,
Эзндэн өврмж болж,
Эн байртаһар инцхэв.
Санамр унтсн Бембэһүр
Сагар өөрдж, үзгдл,
Харһа мет шүүрүн
Хату киити альхарн
Халхинь илэд, толһаһинь
Хажугшан модьрунар эргүлв.

Нүдэн секж, Бембэ,
Нөр серүн хойрин
Хоорндк агчм завсрт
Хама бээхэн санв.
Кирд гиж холарнь
Киит урсж энүнэ
Цогцнь ирватрж, судцд
Цусн царисн болв.
Өөрнь, зүн харан
Өрч деерэн бэрж,
Киру туя цацж
Киити заяр асси
Хар мөсн нүдэрн
Хатхж зүрк бурһудсн,
Күн, шулминь шинжлж,
Көгшн баһинь йилһж
Келж болшго, сүртэ
Күүкд күн зогсж.
Цегэрсн өрин аһарт
Цеңкр өңгтэ, догшн
Төрг кевтэ чирэнь
Төмр махмудтань медгднэ.
Хойр энглэд уга
Хар күнд тевгнь
Болд сунһуг үсэрнь
Баглж гүргдсн болна.
Чавчхар лавта шиидж
Чаң барун һартк,
Бадрж ирнь гилвксн
Балтан заңһн, тер,
Чөлэн орсн мет
Чочн өкэж Бембэн
Чирэһүр дэкэд ширтв.
Дотриь эн мисхлд
Дурин евэгч чидл,
'Мусин үлэж орулсн

Муулин нээлгдсн чидл
Дор деер авлцж
Догши ноолда кеж,
Харцхуг герл аштнь
Хораж диилэд мандлв.
Хооран месэн шивэд
Хоорсн өрин гегэнд:
«Бембэ!» — гиж үзгдл
Байрлж хээкрэд уив.
Зүн үзгт күгдлж
Зальта нарн өөдлж,
Ончта хээртэ толярн
Орчлц нөөрэснь серүлв.
Зургт зурж болшго,
Зүүднд үзж болшго,
Солцгин герлэр гегэрж,
Сувс төгэлц цацсн
Соньн жигтэ нүдтэ
Сээхлэ өмнэн үзж:
«Альма!» — гиж Бембэ
Асхрсн нульмсинь арчж,
Төмрэс жөөлрэд урдкарн
Торһнд хүврсн үсннь
Таалж илэд ода
Таралц үзсн болв.
Амрад авчксн күлг
Аршин зеерд арнзл
Альман унж ирсн
Сиддтэ нисдг мөрнө
Сүүлинь туруһарн дарж:
«Баһин баһ энл.
Байртан авгдж эди
Бас нег үүлэн
«Мартжана» — гиж санад,
Маш хөвтэ Бембэд
«Маляһан энүнд күргж

Мусин үлмэхэс һарһич...
Мини авһиг...» — болв.
Маляһин иш Бембэ
Мөрнэ толһад күргхлэ —
Күлг инцхэж зеердин
Күзү өргэри шөргэв.
Ариэл зеерд Бембэг
Адһаж бас нег:
«Өдр өндэв, кукн,
Өтрлхми!» — гиж келв.
Альма Бембэ хойр
Ахир-дүүнр кевтси
Алвтыннь дунд бээх
Гүрмтэ герүр күлгүдэн
Гүүлгв. Зеткрин тускар:
«Харшинь олхла ахирм
Хэрү урдк кевэри
Жирих гиж нанд
Жигтэ һаһа келлэ» — болж
Альма хаалһдан күргндэн
Асхрулж уульн йовж
Адһж, үүмж келв.
«Хорлтан ахиртчи күргси
Харшиг олхвди. Зуг
Һээд һарси шулмиг
Һаһа гиж дэж
Бичэ нерэд», — гиж
Бембэ хөрж келв.

* * *

«Мууха уджахмби!» — гиж,
Мус Альмаг күлэж,
Һаһан бээдлэн авчкси
Һулмтын өөр сууж,
Һал шилэж санв.
Ахирнь эс кесиг

Альмаһар дамжулж кехәр,
Керг күцэхин төлө
Килнц уга гиж,
Меклж, ээлһж, шахж,
Маляг эрлһж хорах
Тоолвр тоолж, үрглж
Толһаһан гекж суутл,
Үкс гиж Бембә
Үүд алхад орв.
Үзн ормасн өсрж,
Хү салькнд хөвлһж,
Хурлзад өркәр нисэд
Зулхар седсн шулмиг,
Зуурнь күцэд маляһарн,
Бээсн шүрүһән һарһад
Бембә зодад оркхла,—
Орклж, хэрү суусн
Ормури шулм тусв.
Арвһр-сарвһр нооста
Атхр хар мусд
Хүврж эн тиирчэд,
Хавтаһад һазрла наалдв.
Альма мөрд сөөһэд
Адһж герүр орж
Атхр хар мусиг
Харн, икәр сүрдж
Хэрү һархар седв.
Болв: «Арһулд!» — гиж,
Бембә энүг зогсаж:
«Харш үзжәнч?» — болж,
Хавтасн шулмиг малядхла,
Хээкрсн шулм гиинэд:
«Келсичи күцәнэв!» — гиж,
Көвшэд яңшад бээв.
Чинән угаг зоваж
Чидлән үзүлж деерлхдг,

Талдан күүнэ өвдкүр
Таасж байрлад таалдг,
Хоома бэрцтэнь

зовлц

Хэрү бийүрнь ирхлэ —
Даадго нег зокал
Делкэд бээдг сэнж.
Бадмур, дүүнрүрнь зааж
Бембэ: «серүл!» — гивв.
Альхан шулм ташхла,—
Ахир-дүүнр босж,
Альма Бембэ хойриг
Зерглэд үүрлж иньглэд,
Зогссинь үзж байсв,
Му нүдэр хавтасн
Мусур хэлэж игзарлв.
Маляһан өргн Бембэ
!Мусиг кудхар седхлэ:
«Авр, ядхдан өдр
Эмд бээлһ! Чамд
Ах, дү, гергэн
Эрэ һунта үрэн,—
Бэрүлнэв!» — гиж мус
Бэркрэд түңшж уульв.
«Дууд!» — гиж Бембэ
Ду тасрж зогсв.
Мээлэд, ишкрэд, мөөрэд,
Мус олн зүсэр
Дуудсн дууһан дуулж,
Дунһру күцэд зогссн
Залусин нүд харж
Зүһудж сээмсрхж хэлэв.
Удсн уга. Нежэдэр
Уужм, өөрхнэс саднь
Нааран орж ирэд
Нег-негнүрн күлыв.

Ахир-дүүнр тедниг
Авр өглго цугтнь
Аналһж,

дэжж төршгоһар,
Һал шатаж, үлдлинь
Һээд һарһж эрлһв...
Мандлсн нарта өдрэр
Мануртсн теегүри һарч,
Хорлхар дорацулсн харшан
Хораж уга кесн,
Альма, Бембэ оли
Ахир-дүүнртәһән хамдан,
Үүд-түүд күрглго
Үксиг хэрү эмдрүлдг
Үүлн цаһан эмиг
Үүлэд, талх кеһэд,
«Үүдтн!» — гиж йөрәһэд,
Үзг болһнур цацв.
Аврлт уга догшар
Алвт долан хонгт
Үүмж дээвлсн цагла,
Үмсн болж тарад
Үкснд тоолгджасн хамг,
Эмтә тоот ода,
Эмдрж дэкиәс жирһв.
Альма Бембэ хойр
Алвтыннь өргн аһуд
Ахир-дүүнртәһән дүрклж,
Ачир-жичирән үзж,
Көк теңгр дор,
Көрстә һазр деер,
Амулц-менд бээж
Амси-омси жирһж.

Ь А Р Г

Шүлгүд

Хавр... санхинь, цуг...	6
Байр эмтнд белглж...	7
Апрелин хөри хойрт...	8
Алти хаврин кемлэ...	9
Цецгэснн сээх хээхж...	10
Архулдти! Зогсти! Та...	11
Гентки мана уульицс...	12
Налаж, көкрж, дольгарж...	13
Секэтэ терз hatцас...	14
Балһсан эндр төгэлж...	15
Хаврин аһар күүнд...	16
Үднн хөөн эклж...	17
Хама гинчлсэн келлго...	18
Күмнн тодлврнн зокал...	19
Савһр өндр моддта...	20
Чирэд байр урһадг...	21
Ээврлсн нарнн толянд...	22
Нарна герлд гилвксн...	23
Ай, апрель, болһа...	24
Герлтэ апрель сарла...	25
Сөөһнн одд теңгрт...	26
Асхрсн нарнн алт...	27
Өцклдүрк нарн эндр...	28
Чинн тускар санхинь...	29
Бийннь магтсн шүлгән...	30
Цевр теңгрнн өцгтэ...	31
Десерэс дор күртл...	32
Тууль яһж төрдви?..	33
Хэлэжэтлм, минн өмн...	34
Хотна нохас холд...	35
Нарта чилгр өдрэр...	36

Алти нарни толянд...	37
Үй-үйэри дамжад...	38
Айта сээхи өдрэр...	39
Хаврин канкиси үир теегт...	40
Апрелин арви хойр...	41
Эрэсэ гисн нернэс...	42
Дээнд эгсн үүрмүдм...	43
Туурлһн	44
Герлтсн дун	47
Нимтр үстэ, боожун...	55
Арв күрсн күүки...	57
Өргмжтэ көгжм соңсж...	58
Чирэ чик чимкисн...	59
Жил ирвэс тооһарн...	60
Минскд ирлһн	61
Ухаллһн...	63
Төрскидэн...	65
Чик буруг йилһлго...	67
Толһан эки цадхлң...	68
Икэр буульгдсинь шинжлхинь...	69
Зурмила кесн күүндвр	70
Түшг	72

Поэмс

Үг ирв	86
Һалв днлсн цецг	93

Кугультинов Давид Никитич

ПРЕКРАСНЫЙ АПРЕЛЬ

Стихи и поэмы на калмыцком языке.

Редактор А. М. Кук а е в
Худ. редактор В. П. Бессонов.
Художник И. Г. Ковалев.
Техн. редактор В. В.-У. Арбакова.
Корректоры Т. О. Алубкаева,
М. О. Шургучинова.

Калмыцкое книжное издательство
Элиста, 1974, ул. Революционная, 8.

Сдано в набор 6.V-74 г.
Подписано к печати 16.IX-74 г.
Формат 60×90 ¹/₃₂.
Бумага типографская № 1.
Печ. л. 4,5.
Уч.-изд. л. 5,8.
Тираж 1000 экз.
Заказ 4907.
К01197.
Цена 60 коп.

Краевая типография,
г. Ставрополь, ул. Артема, 18.

60 коп.

Хальмг
дегтр
һарһач
Элст 1974